VYSOKÁ STRANICKÁ ŠKOLA PŘI ÚV KSČ

ZDENĚK ŠOLLE

# ČESKÉ ZEMĚ V OBDOBÍ ROZMACHU KAPITALISMU A NÁSTUPU IMPERIALISMU (1868-1914)

RUDÉ PRÁVO • VYDAVATELSTVÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU KSČ

VYSOKÁ STRANICKÁ ŠKOLA PŘI ÚV KSČ

*Katedra dějin ČSR*

ZDENĚK ŠOLLE

# ČESKÉ ZEMĚ V OBDOBÍ ROZMACHU KAPITALISMU A NÁSTUPU IMPERIALISMU (1868-1914)

*Přednáška*
*přednesená na Vysoké stranické škole*
*při ÚV KSČ*

RUDÉ PRÁVO
vydavatelství Ústředního výboru KSČ
PRAHA 1956

## *Úvod*

V letech 1867—1914 prochází společnost v českých zemích obdobím kapitalismu volné konkurence, který právě po roce 1867 dosahuje svého největšího rozmachu, a obdobím předválečného imperialismu, o němž můžeme hovořit od počátku 20. století.

Období kapitalismu volné konkurence po roce 1867 vyznačuje se zhruba těmito rysy, které celé období rozdělují do dvou velkých etap a uvnitř těchto etap vytvářejí jednotlivé vývojové fáze:

a) dokončení průmyslové revoluce a vyvrcholení rozmachu kapitalismu volné konkurence,

b) počínající růst monopolistických svazků mezi kapitalisty a ostatních imperialistických rysů buržoasní ekonomiky, který vyznačuje etapu postupného přerůstání kapitalismu volné konkurence v imperialismus.

Období dokončení průmyslové revoluce a vyvrcholení rozmachu kapitalismu volné konkurence můžeme ohraničit lety 1867—1879. Kapitalistické hospodářství prochází v těchto letech nejprve nevídanou dosud konjunkturou, kterou od roku 1873 vystřídá rovněž do té doby nevídaná krise. V buržoasní politice prožívají tehdy nejprve dobu největšího rozkvětu své moci a od poloviny sedmdesátých let postupný rozklad a úpadek rakousko-němečtí nacionalističtí liberálové. V dělnickém hnutí jsou to léta počátku pronikání socialismu do živelného dosud dělnického hnutí. Tento proces vrcholí v období po Pařížské komuně a je korunován roku 1874 ustavením první revoluční dělnické strany v Rakousku. Druhá půle sedmdesátých let je dobou upevňování stranických řad a boje za hlubší uplatnění základních idejí marxismu v řadách strany.

Od roku 1879 zhruba do konce 19. století dožívá etapa kapitalismu volné konkurence. Základním momentem v kapitalistickém hospodářství je postupný růst imperialistických rysů, zejména monopolismu. Přitom tento proces v osmdesátých letech pozvolný, zrychluje v posledním desetiletí minulého století své tempo, takže od přelomu 19. a 20. století jsou všechny rysy imperialistického stadia v rakousko-uherském ka-

pitalimu rozvinuty a mají určující význam. Buržoasní politika je v této době charakterisována nástupem reakčních velkokapitalistických a velkostatkářských sil, opírajících se o klerikální ideologii, jejichž představitelem je v osmdesátých letech vláda hraběte Taafa. Zostření konkurenčního boje mezi jednotlivými skupinami kapitalistů se projevuje v růstu nacionálních srážek, které ve spojení s rostoucím sociálním napětím, jehož nejvýznamnějším výrazem je masový rozmach dělnického hnutí, vedou v devadesátých letech k pádu Taafovy vlády a k počátkům chronické politické krise habsburské monarchie. Také v dělnickém hnutí znamenají osmdesátá léta novou dobu příprav k masovému rozšíření vlivu sociální demokracie v řadách proletariátu, kterým se vyznačuje dělnické hnutí v devadesátých letech.

Poslední námi probírané období je období předválečného imperialismu, nastupující zhruba od počátku 20. století a vyznačující se, jak již řečeno, všemi vyvinutými rysy imperialismu, to jest nahrazením volné konkurence monopoly, ovládnutím hospodářského života finančním kapitálem vzniklým spojením bankovního a průmyslového kapitálu, zvýšeným významem vývozu kapitálu do zaostalých koloniálních a polokoloniálních zemí, dokončeným rozdělením světa na sféry vlivu a zahájením příprav k boji o nové rozdělení světa. Politická krise habsburské monarchie se dále prohlubuje v době, kdy hlavním charakteristickým rysem buržoasní politiky se stává bezohledná expansivnost vedoucí k ostrým srážkám mezi jednotlivými monopolistickými skupinami, k zostření národnostních rozporů uvnitř monarchie, k zvýšení mezinárodního napětí a posléze k imperialistické světové válce. V dělnickém hnutí, které se nadále vyznačuje velikou masovou silou, což se nejlépe projevilo v období bezprostředního vlivu první ruské buržoasně demokratické revoluce v letech 1905—1907, nastává v souvislosti s růstem revisionismu v řadách sociální demokracie postupný rozklad této strany, což přirozeně dělnické hnutí oslabuje. Současně se začínají zdravé proletářské živly oddělovat od oportunistických předáků a tím vznikají předpoklady pro očištění dělnického hnutí od sociálně demokratických pravičáků, k čemuž dochází až později pod bezprostředním vlivem Velké říjnové socialistické revoluce na dělnické hnutí v naší zemi a na základě zkušeností, jimiž dělnická třída u nás prošla zejména za světové války a v prvních letech nové republiky.

# I. ČESKÉ ZEMĚ V OBDOBÍ VRCHOLNÉHO ROZMACHU KAPITALISMU VOLNÉ KONKURENCE A HOSPODÁŘSKÉ KRISE V LETECH SEDMDESÁTÝCH (1868—1878)

## 1. Mezinárodní situace

V mezinárodní politice vyznačovala se léta 1867—1879 dvojím rysem. Jednak do r. 1871 bylo v západní Evropě dovršeno utváření buržoasních národních států — Německa a Italie, jednak hospodářská krise v sedmdesátých letech prohloubila nerovnoměrnost vývoje jednotlivých evropských zemí, zostřila boj o trhy a protiklady mezi velmocemi. Především rychle sílilo Německo, které hned v okamžiku svého zrodu uchvátilo hospodářsky důležitou francouzskou oblast Alsasko-Lotrinsko.

R. 1871 vyhlásilo dělnictvo v obležené Paříži komunu — první, byť ještě nedokonalou a nepevnou diktaturu proletariátu. V Pařížské komuně vrcholí mezinárodní dělnické hnutí v období I. internacionály, která v šedesátých a sedmdesátých letech probojovala v dělnickém hnutí hlavních evropských zemí cestu základním myšlenkám marxismu — o nesmiřitelnosti třídních zájmů proletariátu a buržoasie, o historické nutnosti proletářské revoluce, a o bezpodmínečné potřebě mezinárodní jednoty dělnické třídy. Tím připravila půdu onomu mohutnému masovému dělnickému hnutí pod prapory socialismu, které charakterisuje následující dobu konce 19. století.

V rakouské říši po vypuzení Habsburků z Německa žily z počátku, zejména v kruzích aristokracie a klerikální reakce, po nějaký čas revanšistické protipruské tendence. Avšak rakouská buržoasie a maďarské vládnoucí kruhy, které usilovaly o zajištění výhod, jichž dosáhly dualismem, byly proti odvetě. Tyto síly spolu se slabostí rakouské armády vedly k tomu, že Rakousko nevystoupilo proti Prusku za války prusko-francouzské 1870—1871. Vytvořením jednotného Německa a Italie končí v západní Evropě epocha národně osvobozeneckých válek. Pařížská komuna r. 1871 je příznakem, že kapitalismus volné konkurence dosáhl nejvyššího stupně rozvoje, že začíná období úpadku kapitalismu. Poslední třetina 19. stol. je v mezinárodním měřítku dobou přerůstání kapitalismu volné konkurence v imperialismus. Nerovnoměrnost vývoje kapitalismu od sedmdesátých let se stupňuje. Po r. 1871 byl nastolen v Evropě »ozbrojený mír«. V letech 1872—1873 vytváří rakousko-uherská, německá a ruská monarchie t. zv. »Spolek

tří císařů«. Avšak tato aliance se velmi brzy rozpadá v důsledku vnitřních rozporů. Rakouská buržoasie a uherská šlechta totiž měly zájem na udržení tureckého panství na Balkáně a Blízkém Východě. Tím ovšem se nedostávaly do rozporu jen se zájmy národně osvobozeneckého boje balkánských národů, ale také se zájmy Ruska. R. 1877 došlo k povstání proti Turkům v Bulharsku. Rusko vystoupilo proti Turecku s ozbrojenou silou a rychle je porazilo. Proti rozhodné převaze Ruska na Balkáně vystoupila Anglie a toho použil Bismarck a svolal do Berlína r. 1878 kongres evropských mocností o řešení balkánských problémů. Kongres zbavil Rusko plodů jeho vítězství, ponechal jižní polovinu Bulharska nadále pod tureckou nadvládou a turecké provincie obydlené jihoslovanským lidem, Bosnu a Hercegovinu, dal obsadit Rakousko-Uherskem. Tak byla v mezinárodní politice vytvořena rakousko-německá fronta proti Rusku. Současně Rusko a Německo zahájily mezi sebou celní válku. V říjnu 1879 byla podepsána tajná smlouva o spolku rakousko-německém. Tím se vytvořil dvojspolek, základ jednoho z válečných bloků, na něž se Evropa na přelomu 19. a 20. století rozpadla, což vedlo v r. 1914 k světové imperialistické válce.

### 2. Hospodářský a sociální vývoj

Léta 1867—1873 jsou léta konjunktury. V této době se v českých zemích urychleně rozvíjí kapitalistický průmysl a v hlavních odvětvích je dovršována průmyslová revoluce, to znamená, že strojová tovární výroba je rozhodující již nejen v lehkém spotřebním průmyslu, zejména textilním, ale že samy stroje začaly býti vyráběny stroji. Začíná veliký rozvoj českého strojírenství, za nímž následuje rozvoj uhelné těžby i železářství. Velikou pobídkou rozvoje těžkého průmyslu byly stavby železnic, jejichž hlavní tratě byly právě v šedesátých a sedmdesátých letech budovány. Železnice byly vůbec v Rakousku zdrojem veliké kapitalistické spekulace. Byly budovány ne státem, ale hlavně soukromými kapitalistickými společnostmi, v nichž při nedostatku domácího kapitálu se silně účastnil kapitál zahraniční. Stát ovšem stavbu železnic všemožně podporoval a vycházel železničním společnostem vstříc. Později v době krise musil stát mnohé soukromé železnice koupit, při čemž však soukromým společnostem bez ohledu na skutečný výnos železnic vyplácel pevně stanovenou apanáž. Hlavní posice v průmyslu měla rakousko-německá buržoasie,

která se opírala o první banky v Čechách a hlavně o vídeňské peněžní ústavy, mezi nimiž rozhodující postavení měl bankovní dům Rothschildů. Pokud se týká účasti zahraničních kapitalistů na podnikání v habsburské monarchii, až do šedesátých let měl tu prvenství kapitál francouzský, od šedesátých a sedmdesátých let nabývá stále více rozhodující převahy kapitál říšskoněmecký.

Jak vypadal hospodářský tábor české maloburžoasie a buržoasie v šedesátých letech?

Čeští městští řemeslníci a živnostníci vedli tvrdý existenční zápas s německou průmyslovou buržoasií. Druhou základní složkou české buržoasie byla vesnická buržoasie. Všechny úrodné kraje, vyjma Žatecka a Znojemska, patřily k českým oblastem. Po roce 1848 se rychle rozšiřuje vnitřní trh. Hospodářské úspěchy umožňovaly zdokonalovat zemědělské podnikání, akumulovat kapitál a investovat jej posléze nejen v zemědělské výrobě, ale i v průmyslu a obchodu. Oporou drobné české buržoasie v zápase s vládnoucím rakousko-německým velkokapitálem byla síť záložen, o které se také opírala Živnostenská banka v Praze, založená r. 1869. Existence Živnostenské banky ulehčovala ovšem průmyslové podnikání české buržoasie. V době zakladatelské spekulační horečky roku 1871 je v Praze založena také peněžní bursa.

Hovoříme-li o hospodářském vývoji českých zemí, je třeba mít na paměti, že vývoj kapitalismu v zemědělství probíhal u nás tak jako v celé rakouské říši t. zv. pruskou cestou, to znamená, že šlechtičtí latifundisté zachovali i po buržoasní revoluci své velkostatky a z feudálů se změnili v kapitalistické velkostatkáře. Statkářské vlastnictví půdy bylo nejen základem přežitků feudalismu v rakouském zemědělství, ale v celém hospodářském a sociálně politickém životě monarchie. Přímým pozůstatkem feudálního vlastnictví půdy bylo zachování fideikomisů v Rakousku, to je dědičných statků v šlechtickém rodu, kteréžto statky byly nedílné a nezadlužitelné. Pokud se týká politických výsad šlechty v Rakousku, projevovaly se v jejím vlivu, který si udržela pomocí zvláštních volebních řádů na zemských sněmech i v říšské radě, v zachování panské sněmovny, v tom, že významná místa v byrokracii a zejména všechna místa vyšších důstojníků v armádě a diplomatická služba byly vyhrazeny šlechtě. S těmito pozůstatky feudálních poměrů pak souvisel velmi silný vliv armády, katolické hierarchie a byrokracie v Rakousku. Na nich spočívaly i poloabsolutistické vládní metody, užívání paragrafu 14 a vel-

ký vliv vídeňského dvora a císaře. Přežitky feudalismu brzdily rozvoj kapitalismu. Bylo to patrné zejména v zemědělství. Většina venkovského obyvatelstva byla udržována v bídném sociálním postavení a v kulturní temnotě a vedle šlechtických velkostatkářů se vyšvihla jen menšina buržoasních velkých sedláků.

Většina venkovského obyvatelstva žila v poměrech, rovnajících se poměrům proletariátu. Venkovské dělnictvo, jehož počet neustále vzrůstal, bylo udržováno v postavení člověka nedůstojném pomocí čeledního řádu, připomínajícího středověk, který výslovně povoloval zaměstnavateli trestat své dělnictvo i tělesně. Vedle čeledi přímo bydlící na statku zaměstnavatelově v ratejnách a chlévech, zajišťovali si velkostatkáři levnou pracovní sílu propachtováním i prodejem neúrodných okrajových parcel dělníkům, kteří tak i se svými rodinami byli připoutáni ke statkáři a vydáni mu na milost. Poskytnutí parcely umožňovalo zemědělským kapitalistům snížit mzdu hluboko pod hodnotu pracovní síly dělníkovy. Rozmach kapitalistické výroby koncem šedesátých a v sedmdesátých letech prohluboval rozklad vesnice. Teprve v této době pronikaly do zemědělství v českých zemích nové výrobní metody, používání umělých hnojiv, nového polního nářadí a strojů, rozšiřovalo se pěstování okopanin, důležitých pro průmysl (brambory a hlavně cukrovka), i na malých usedlostech je odbouráván úhor, střídavé hospodářství definitivně zatlačuje trojhonné a intensivní způsob chovu dobytka (ustájení) zatlačuje extensivní, s čímž opět souvisí nutnost rozšířit osev pícnin. Nehledě na přežitky feudalismu v našem zemědělství, kapitalistický rozklad vesnice dosáhl již v této době velmi vysokého stupně, zemědělská výroba se stala tržní výrobou a byla podřízena zákonům kapitalistického trhu, jenomže, jak už řečeno, z rozvoje zemědělské výrobní techniky neměla užitek většina venkovského lidu, nýbrž jen velkostatkáři a tenká vrstva zemědělského obyvatelstva — vesničtí boháči. Proto na jedné straně spatřujeme veliký hospodářský rozmach zemědělství, spojujícího se s průmyslem zpracovávajícím zemědělské výrobky, jako cukrovarnictvím, lihovarnictvím, škrobárenstvím, pivovarnictvím a pod., a na druhé straně spatřujeme, jak roste zadluženost rolnictva a množí se exekuční prodeje majetků drobných a středních zemědělců.

Zakladatelská horečka, jíž se vyznačovalo období konjunktury r. 1867—1873, skončila hlubokou krisí. Krisi zahájil burzovní krach na vídeňské burse v květnu 1873, kdy ve Vídni

byla konána světová výstava. Krise se rozšířila nejen na celé Rakousko, ale na celý svět. Při tom je zajímavé, že nejhůře byly krisí postiženy právě státy, které v poslední době byly středisky prudkého rozmachu kapitalistického podnikání, jako Amerika, Německo a Rakousko.

V českých zemích se projevila krise hlavně v těžkém průmyslu, zejména v železářství a strojírenství, ale i v lehkém průmyslu, především v cukrovarnictví. Hlavním výsledkem krise byla zesílená koncentrace kapitálu, což bylo patrné zvláště v bankovnictví. Krise i s depresí trvala až do roku 1879. Tíživost krise byla tentokráte pociťována také proto velmi silně, že od poloviny sedmdesátých let začíná agrární krise. Agrární krise se projevila právě v této době, kdy veliký rozvoj zámořské a železniční dopravy umožnil dovoz levného zámořského obilí, jehož důsledkem byl velký pokles cen obilí. Důsledek zesíleného rozkladu rolnických hospodářství se projevil v rostoucím vylidňování venkova a soustřeďování obyvatelstva ve velkých průmyslových městech, avšak ani rozvoj průmyslu v Rakousku nebyl tak veliký, aby mohl absorbovat všechnu volnou pracovní sílu, která byla z venkova vytlačována, neboť retardační vliv přežitků feudalismu se neprojevoval jen ve vývoji kapitalismu v zemědělství, ale i v průmyslu a ostatních sférách hospodářského a sociálního života v Rakousku. Výsledkem tohoto vývoje byl velký přebytek pracovní síly, zhoršující sociální postavení proletariátu. Nemožnost nalézt obživu ve vlasti vedla k zesílení vystěhovalectví českých pracujících do zahraničí, zejména do Ameriky. Příčinou různého stupně hospodářského a sociálního vývoje jednotlivých částí habsburské monarchie byl také národnostní útlak v Rakousku-Uhersku. Byly to především zemědělské, hospodářsky slabší země, obydlené potlačenými národnostmi, které nemohly uživit své obyvatelstvo, jež bylo nuceno hledati obživu v jiné oblasti výroby, v průmyslu, v nádenických pracích na stavbě železnic a podobně. Odcházelo proto za prací do hospodářsky vyspělejších průmyslových krajů, obydlených jinými národnostmi, kde představovalo lacinější pracovní sílu, zvyklou nižší životní úrovni. Tak přicházeli čeští pracující do Vídně a poněmčeného severočeského a západočeského pohraničí, tak přicházeli později slovenští zemědělští dělníci do českých zemí a pod.

Jaké bylo postavení dělnické třídy v této době?

Vykořisťování proletariátu v období vrcholícího kapitalismu volné konkurence projevovalo se v nesmírně brutální formě,

neboť dělnická třída ještě nedosáhla takového stupně uvědomění, aby si vytvořila masové organisace pro svou ochranu před kapitalistickým útlakem. Proto je prodlužována pracovní doba, zvyšován výkon, snižována mzda a v továrnách vykořisťovány ve stále větší míře ženy a děti, neboť kapitalistickému vykořisťování nestojí v cestě žádná společenská síla, takže je možno vykořisťovat dělníka až na krajní mez danou minimem potřeb nutných k udržení dělníkovy existence. Stát hledí na poměr proletáře a kapitalisty jako na poměr dvou soukromých stran, do něhož není oprávněn zasáhnout (ovšem porušuje tuto zásadu kdykoliv se proletariát vzepře kapitalistovu útlaku a začne se bouřit nebo stávkovat), a tak je dělník zcela vydán na milost a nemilost zaměstnavateli. V sedmdesátých letech existuje sice již sociální demokracie a dochází také k stále četnějším stávkám, ale hospodářská krise od r. 1873 vede k veliké nezaměstnanosti a ohromně ztěžuje obranu životní úrovně pracujících.

Pochopitelně, že veliký rozmach kapitalistické výroby v českých zemích vedl také k hospodářskému zesílení české buržoasie. Již jsme hovořili o tom, že r. 1869 vzniká v Praze česká banka, opírající se o síť záložen — Živnostenská banka. Česká buržoasie se zúčastnila zejména v zemědělském průmyslu, ale měla své posice i v strojírenství. Bylo to zejména cukrovarnictví, které prodělalo v sedmdesátých a osmdesátých letech veliký technický pokrok (difuse a saturace), jehož kolébkou byly právě české země. Rozvoj cukrovarnického průmyslu byl rovněž podnětem rozvoje průmyslu strojírenského. Ve strojírenství vedle plzeňské Škodovky byly to hlavně strojírny pražské (Ringhoffer, Daněk, Ruston, Českomoravská, později v souvislosti s rozvojem elektrifikace Kolben a Křižík). Speciální skupinou strojírenského průmyslu byla výroba zemědělských strojů, která se vyvinula v jeden z »nejčeštějších« průmyslů v Rakousku. Naproti tomu hlavní posice německé buržoasie v Čechách byly v severočeském textilu, sklářství, chemickém průmyslu a severočeském, západočeském i středočeském hornictví a železářství, v západočeském průmyslu porcelánářském atd. Přirozeně, že hlavní užitek z hospodářské politiky rakouského státu šel k duhu silné vládnoucí buržoasii rakouské a německé, která měla svůj vliv na vládu habsburské monarchie pojištěn také pomocí úvěru rakouskému státu.

Prosincovou ústavou a rakousko-uherským vyrovnáním z r. 1867 a některými legislativními reformami z doby bezprostředně následující dosáhla rakouská a německá liberální buržoasie v Rakousku svého hlavního cíle a stala se vedle šlechtických velkostatkářů vedoucí vládnoucí třídou v Předlitavsku. Sílící česká buržoasie nemohla být ovšem spokojena s výsledky dualismu, a proto se snažila vynutit si na habsburské monarchii spoluúčast na vládní moci, rovnocennou s rakouskou a s německou buržoasií a s uherskými velkostatkáři.

Roku 1867, jak známo, političtí vůdcové české buržoasie v čele s Palackým navštívili národopisnou výstavu v Moskvě a byli přijati carem. Byla to zřejmá demonstrace proti dualismu. Později r. 1869 byl učiněn pokus o mezinárodní demonstraci pro politické požadavky české buržoasie návštěvou Riegrovou u francouzského císaře Ludvíka Napoleona. Stejný smysl mělo demonstrační memorandum českých zemských poslanců r. 1871 proti anexi francouzského území Alsaska-Lotrinska Německem.

Politický program české buržoasie byl zformulován v tak zvané »Deklaraci«, kterou v srpnu 1868 podali čeští poslanci na zemském sněmu nejprve v Čechách a za dva dny nato také na Moravě, když z obou sněmů odcházeli. Čeští buržoasní politikové se od té doby tedy neúčastnili nejen práce říšské rady ve Vídni, ale ani zemských sněmů. Tato taktika neúčasti na sněmech, která měla vést ke krisi politického života založeného na prosincové ústavě, se nazývala pasivní opozicí. Česká buržoasie chtěla si tímto způsobem na vídeňské vládě vynutit ústupky v duchu svého programu. Byl to tak zvaný program historického státního práva českého. Theorie českého státního práva historického vznikla počátkem šedesátých let, kdy po pádu bachovského absolutismu se začal v Rakousku rozvíjet konstituční život. Tehdy dohodli se političtí zástupci české buržoasie, především Rieger, s představiteli české konservativní šlechty v čele s hrabětem Clamem-Martinicem na programu, který požadoval, aby v rámci habsburské monarchie byl udržen zvláštní státní útvar, který by byl pokračováním středověkého českého království (to bylo historicky vedle knížetství rakouských a království uherského jednou ze složek, z nichž novodobé císařství rakouské vzniklo). Theorie kontinuity středověkého českého státu se současným územím českých zemí sloužila snaze o vymanění českého území z vládní moci ně-

mecké buržoasie a o předání rozhodujících mocenských posic na českém území do rukou české buržoasie. Při tom slabší česká buržoasie, aby získala proti vládnoucí německé buržoasii spojence, přistupovala na kompromis s konservativními šlechtickými velkostatkáři, jejichž privilegovanému postavení v habsburské říši byla moc centralistické německé buržoasie nebezpečná.

Na podporu svého programu využívala buržoasie masového hnutí odporu proti národnostnímu útlaku zesílenému v souvislosti s dualismem, k němuž se český lid po r. 1867 zdvihl. Projevem tohoto masového národního hnutí byly četné demonstrace, zejména masové tábory lidu na různých památných místech v Čechách i na Moravě.

První takový velký tábor lidu se sešel 10. května 1868 na úpatí Řípu. Novinářské zprávy hovoří až o 20.000 účastníků na tomto táboru. Tábory lidu byly svolávány ve všech okresích neustále, ale úřady je začaly zakazovat. Bojovnost lidových mas se projevovala tím, že tábory byly konány i proti úředním zákazům. Jak takové tábory vypadaly, vylíčil nám ve svých vzpomínkách velmi názorně Antal Stašek. Hovoří o táborech, které se sešly na Petruškových vrších u Semil.

Na první tábor v srpnu 1868 sešlo prý se přes úřední zákaz na 10.000 osob. Když přišli okresní úředníci tábor rozehnat, byli obklopeni jezdci a zahnáni. Ještě bouřlivější byl druhý tábor, který se na Petruškových vrších sešel měsíc nato. Byl to tábor ženský. Byl rovněž zakázán, ale přesto se na něm sešlo přes 5000 osob, hlavně žen. Mnohé přijely na koních. Když se vládní komisař pokusil tábor rozpustit, a dokonce vytáhl svůj kord, byla mu tato zbraň vyrvána a rozlámána a komisař zahnán, při čemž spadl do starého lomu a natloukl se.

Na mnoha místech přijížděli na tábor rolníci až z dalekého okolí. Tak na zakázaný tábor na »Žižkově poli« u Přibyslavi, jehož se zúčastnilo prý na 12.000—15.000 lidí, přijeli moravští rolníci z Kamenice, Brtnice a Křižanova i s hudbou na 30 vozech. Na Moravě byl jedním z největších táborů tábor konaný počátkem srpna 1868 na Hukvadlech, jehož se přes zákaz zúčastnilo více jak 3000 osob, zejména z Místku a okolí. Národní hnutí bylo neseno především rolnictvem a drobnou městskou buržoasií.

Rolníci spojovali hesla národně osvobozeneckého boje se svými protifeudálními požadavky po půdě, jejíž nedostatek byl působen existencí šlechtického velkostatku, proti vysokým daním, proti lichvářskému bankovnímu kapitálu, vyssávající-

mu rolníka pomocí úvěru, za demokratisaci úřadů, aby nebyly přístupny jen příslušníkům šlechty a velké německé buržoasii, ale také jejich synům. U městské maloburžoasie byly motivy národně osvobozeneckého hnutí obdobné a přistupovala k nim ještě nenávist proti nerovné konkurenci průmyslové velkovýroby převážně ovládané buržoasií německou. Politická aktivita, která koncem šedesátých let zachvacovala stále širší masy pracujícího lidu u nás, začala do politického boje vtahovat konečně i proletariát.

Dělníci se ve velkém počtu účastnili jednotlivých táborů a na některých se ozývaly i dělnické hlasy a požadavky. Takovými velkými tábory, na nichž se také ozývaly dělnické hlasy, byly dva krátce za sebou konané tábory v pražských předměstích. Oba tábory byly konány bez souhlasu úřadů. Byl to tábor na Žižkově 29. září 1868, jehož se zúčastnilo podle novinových zpráv na 15.000 osob, hlavně dělníků, studentů a drobných řemeslníků. Hovořilo se na něm vedle národních požadavků též o nutnosti politického zastoupení dělnictva. Již proti tomuto táboru bylo povoláno vojsko. 4. října 1868 se konal tábor na pláních pankráckých, na nějž přišlo prý na 20.000 osob, hlavně dělníků. Vedle obvyklých vlasteneckých písní a hesel voláno též: »Ať žije svornost mezi Čechy a Němci!«, »Zhouba utlačovatelům dělnictva!«, »Zhouba utlačovatelům rozumu lidského!«. Tábor byl rozehnán vojskem. Při tom došlo k srážkám. Mnoho osob bylo zatčeno, několik vojáků raněno kameny. Rakouské úřady začaly hnutí potlačovat persekucí.

10. října 1868 byl v Praze a okolí vyhlášen výjimečný stav, který trval skoro až do konce dubna 1869. Za českého místodržitele byl dosazen voják, generál Koller.

Lidové hnutí nebylo ovšem persekucí zastaveno. V roce 1869 nabylo nového rozmachu. Rolníci na mnoha místech odpírali platit daně, rostlo sebevědomí dělnictva, v létě 1869 došlo v Brně k první generální stávce u nás. Do řad dělnictva v této době začínaly pronikat socialistické názory, vznikaly první socialistické kroužky a spolky ve Vídni, v Brně a v Liberci. V Praze agent vedoucí české buržoasní strany staročechů, Chleborád, který chtěl českým dělníkům zatarasit cestu k socialismu po vzoru Schultze-Delitsche theorií o t. zv. svépomoci ve formě výrobních družstev jako účinného prostředku pro odstranění bídného postavení dělníků při zachování kapitalismu, ztratil již v té době rozhodující vliv mezi dělníky. V čele oposice proti Chleborádovi stála skupina

vedená předákem pražských typografů J. Bavorským, která sice nebyla ještě socialistickou, ale hlásala proti Chleborádovi i staročechům nutnost účasti dělnictva v politickém boji za demokratická práva lidu.

Roku 1869 byla v českých zemích revoluční situace. Lidové hnutí, v němž vedle masy chudých a středních rolníků a řemeslníků se začínalo stále výrazněji uplatňovat dělnictvo, hrozilo revoluční srážkou se státní mocí. Současník oněch událostí Jakub Arbes v povídce »Barikádníci« ústy jedné z postav říká, že ovzduší tehdy připomínalo ovzduší roku 1848. Rozdíl byl jen v tom, že koncem šedesátých let nebyl již v táboře českých buržoasních politiků žádný důsledný demokratický směr dosti silný, aby jako radikální demokraté v roce 1848 dal signál a ujal se vedení boje. Jaký byl tehdy politický profil českého buržoasního tábora?

»Historická šlechta«, to jest ta skupina šlechtických politiků, která v zájmu svého boje proti liberální německé buržoasii spolupracovala s českými buržoasními politiky, ovšem hned od českého národního hnutí odpadla, jakmile se masové hnutí na konci šedesátých let začalo rozvíjet, neboť hnutí lidových, především rolnických mas směřovalo proti feudálům, ať se hlásili k »historické« nebo »ústavověrné« šlechtě, t. j. šlechtě, spjaté svými zájmy s vládnoucí německou liberální buržoasií. Hospodářsky a sociálně nevyvinutá česká buržoasie byla představována jedinou politickou stranou — t. zv. »Národní stranou«. Avšak již od prvé poloviny šedesátých let začala se uvnitř této jediné české politické strany vytvářet dvě křídla. Vůdcové strany, Palacký, Rieger, Brauner a další osobnosti, většinou již z r. 1848 známé jako představitelé liberálního křídla české buržoasní politiky, tvořili nyní konservativní křídlo »Národní strany«, t. zv. staročeskou skupinu, představující nejzámožnější špičky české statkářské, průmyslové a obchodní buržoasie, velmi těsně spjaté s konservativními šlechtickými velkostatkáři.

Staročeši byli odchodem svých šlechtických spojenců z hnutí znepokojeni a obávali se rozmachu lidového hnutí. Veřejně se ovšem neodvážili postavit se proti hnutí, jež zachvátilo celý národ, avšak v praxi prováděli politiku nepřátelskou lidovému hnutí.

V této pohnuté době, kdy neexistovala v Čechách žádná organisace radikálního charakteru, značně vzrostla politická úloha mladočechů. Mladočeši představovali levé liberální křídlo »Národní strany«. Vyjadřovali v této době zájmy drobné

venkovské buržoasie a městské maloburžoasie a stáli v opozici proti konservativním staročechům a jejich šlechtickým spojencům. Tehdy se uplatnily levicové maloburžoasní živly v řadách mladočechů, jimž zejména vděčili mladočeši za popularitu, kterou v této době získali. K mladočechům se hlásila většina radikálů z roku 1848. V řadách mladočechů působily i takové veliké osobnosti české kultury, jako Neruda či Arbes a pod. Avšak tyto živly neurčovaly směr mladočeské politiky, ten určovalo liberální vedení mladočechů. To nemělo sice nic proti počátečnímu využití masového hnutí jako prostředku nátlaku na rakouskou vládu, avšak skutečného lidového revolučního boje se bálo, a jakmile rakouská vláda ostře proti českému hnutí zakročila, distancovalo se mladočeské vedení jednotně s celou českou buržoasní politikou od lidu a odsuzovalo aktivní národní hnutí. Nedílnou součástí této protilidové politiky české buržoasie bylo tehdy úsilí ovládnout rodící se dělnické hnutí, jehož rozmach souvisel nerozlučně s rozmachem národního hnutí koncem šedesátých let, které v něm vrcholí.

Současně usilovala všechna česká buržoasie o využití zmatku, který dualismus r. 1868—1869 vyvolal, a cestou vyjednávání chtěla dosáhnout na rakouské vládě ústupků.

Vyjednávání české buržoasie s rakouskou vládou bylo zahájeno roku 1869 a trvalo s přestávkou až do října 1871. Česká buržoasie vystoupila při tomto jednání znovu společně s historickou šlechtou, která se stala vedoucí silou české politické representace. Česká buržoasní politika se v této době už smířila s dualismem a pokusila se dohodnout s dualistickou monarchií na základě t. zv. »fundamentálek«, neboli základních článků. Rakouský císař František Josef měl se dát korunovat na českého krále. Na zasedání korunovačního zemského sněmu měl pak slavnostně vyhlásit dohodnuté základní čili fundamentální články jako majestát. »Fundamentálky« vyhlašovaly dodatečné přistoupení českého království k rakousko-uherskému vyrovnání z r. 1867. Dále ustanovovaly, že české království má svou vlastní vládu v čele s místodržitelem. Působnost této vlády se měla vztahovat na školství, soudnictví, berní a zemskou správu, zatím co vojsko, železnice a pošty měly zůstat v kompetenci říšské (t. j. ústřední) vlády. V říšské vládě mělo mít české království svého představitele — českého dvorského kancléře. Říšská rada (ústřední sněm) se měla přeměnit v kongres delegátů samostatných částí monarchie — zemí rakouských, českého a uherského království.

Český sněm měl také vysílat 15 zástupců do t. zv. delegací, které projednávaly spolu s delegáty uherského sněmu podíl obou polovin Rakouska-Uherska na společných vydáních. Zvláštní deputace měly také určit podíl, jímž české království mělo přispívat k celoříšskému rozpočtu (přímé daně spadaly podle »fundamentálek« do kompetence zemské vlády). Konečně měly být okresy v českých zemích rozděleny podle národností a na zemském sněmu zřízeny národnostní kurie s právem veta v určitých záležitostech.

»Fundamentálky« byly naprosto vzdáleny zájmům pracujících mas českého národa. Nebyly důsledné ani v národně osvobozeneckém ohledu. Byl to okleštěný program, žádající v duchu historického státního »práva«, aby česká buržoasie dostala »své« úředníky, »svůj« vlastní sněm a pod. a aby současně s tím bylo upevněno privilegované postavení šlechty v Čechách.

Aby upevnila novou, dualistickou říši, byla habsburská vláda ochotna dohodnout se na základě jistých vzájemných ústupků s českou buržoasií. Byla k tomu vedena především revanšistickými nadějemi vůči Prusku a potom strachem z pruské síly, která právě sjednotila celé Německo pod hohenzolernským žezlem.

V roce 1871 byla dohoda mezi habsburskou vládou a českými buržoasními politiky připravena. Proti ní ovšem zuřivě protestovala německá buržoasie v Rakousku. Její odpor k »fundamentálkám« podporovaly uherské vládnoucí třídy jednak proto, že měly z česko-německého sporu jako třetí prospěch, jednak proto, že se obávaly, že by úspěch Čechů podnítil národně osvobozenecké hnutí u národů jim podrobených. Když se konečně sám Bismarck postavil na stranu německé buržoasie v Rakousku proti Čechům, změnil císař svůj úmysl dohodnout se s Čechy a připravený již kompromis, jejž »fundamentálky« představovaly, padl. Hohenwartova vláda, vyjednávající s Čechy, odstoupila a vládu vytvořila znovu centralistická německo-liberální strana.

Pád »fundamentálek« koncem roku 1871 byl úplným krachem dosavadní české buržoasní politiky. Bylo to dovršení porážky, již česká buržoasní politika utrpěla r. 1867. Již tehdy se ukázalo, že buržoasie obávající se síly lidového hnutí, není s to vyřešit základní národní a demokratické požadavky našeho lidu. Tím větším dokladem je její jednání v následující době, kdy všechny její touhy, nejvýrazněji manifestované právě »fundamentálkami«, směřují jen k tomu, aby se mohla

vetřít do společnosti ovládající habsburskou říši, bez ohledu na zájmy českého lidu.

Po pádu Hohenwartovy vlády a po zmaření pokusu o vyrovnání s českou buržoasií stála vláda německé nacionálně liberální strany, representující především průmyslovou buržoasii ze severočeského a západočeského pohraničí, na vrcholu své moci. Nejenom že plně ovládla i český a moravský zemský sněm, ale roku 1873 dokonce uzákonila přímé volby do říšské rady, čímž posílila centralisaci a ústřední parlament odpoutala od zemských sněmů, na nichž vždy měla větší vliv místní, často neněmecká buržoasie a »historická« konservativní šlechta. Poražená česká buržoasie pokračovala spolu s českými konservativními šlechtickými velkostatkáři v politice pasivní oposice, a to nejen v říšské radě, ale i v zemských sněmech v Čechách a na Moravě.

Hospodářská krise, která r. 1873 vypukla, měla veliký vliv na celý společenský život u nás. Rozpory v buržoasní politice se začaly zostřovat. Buržoasní politický tábor v habsburské monarchii se počal pod vlivem krise rozkládat. V řadách vládnoucí rakouské buržoasie dohrávala v druhé polovině sedmdesátých let svou roli německá liberální strana, v řadách české buržoasní politiky se prohluboval rozkol staročeského a mladočeského proudu.

Mladočeská skupina, která až dosud představovala frakci uvnitř jedné české buržoasní strany, t. zv. »Národní strany«, se roku 1874 zcela z této strany vydělila a ustavila se jako samostatná politická strana, t. zv. »Svobodomyslná strana«, zatím co dříve jediná »Národní strana« se stala výlučně stranou staročechů, kteří ji od počátku ovládali. Při tom se ovšem nezměnilo nic na programu obou stran, který zůstal v hlavních zásadách totožný, totiž starý historicko-státoprávní program české buržoasie. Nezměnilo se také nic na povaze mladočeské strany jako konglomerátu různých buržoasních a maloburžoasních skupin a směrů — od demokratických, antiklerikálně naladěných živlů české maloburžoasní inteligence (Barák) a rolnické drobné buržoasie (A. Šťastný), až po liberální vůdce strany v čele s majitelem »Národních listů« Juliem Grégrem. V sedmdesátých letech v souvislosti se zostřováním se konkurenčního boje mezi jednotlivými kapitalistickými skupinami v důsledku krise byla čím dále tím nepříznivěji pociťována českou buržoasií škodlivost taktiky pasivní oposice, která zbavovala českou buržoasii jakékoliv kontroly a vlivu na politické dění v Rakousku, které tak bylo

vydáno zcela do monopolní moci německé liberální buržoasie. Důslednými obhájci pasivní opposice byli staročeši, úzce spjatí s konservativní šlechtou. Naproti tomu mladočeši, méně vázaní spojenectvím s konservativními šlechtici a těsněji spjatí se zájmy drobné české vesnické i městské buržoasie, začali v sedmdesátých letech kritisovat pasivní politiku důsledně hájenou staročechy a žádali aktivní účast na politickém dění. Již v listopadu 1873 vstoupili čeští buržoasní poslanci na Moravě do zemského sněmu v Brně a v lednu 1874 i do říšské rady ve Vídni. V září 1874 vstoupilo 5 mladočeských poslanců do zemského sněmu českého v Praze. Vývoj zřejmě nutil českou buržoasii a její politické představitele, aby se nenechávali pasivně unášet vývojem, ovlivňovaným jen německou buržoasií, ale aby se také pokoušeli aktivně spolupůsobit na rakouskou politiku.

V září 1878 vstoupili do zemského sněmu v Praze již i všichni staročeští poslanci a otázka vstupu všech politických zástupců české buržoasie do vídeňské říšské rady byla otázkou nedaleké budoucnosti. To souviselo s novým rozvržením sil, k němuž ve vládnoucím táboře rakouské buržoasie koncem sedmdesátých let došlo. Vládnoucí německá liberální strana ztratila v druhé polovině sedmdesátých let oporu, neboť německá průmyslová buržoasie, jejíž představitelkou tato strana v období kapitalismu volné konkurence byla, se v důsledcích hospodářské krise v druhé polovině sedmdesátých let politicky rozštěpila. Tak dohrává koncem sedmdesátých let, kdy v Rakousku končí epocha vrcholného rozmachu kapitalismu volné konkurence a nastává obrat k postupnému přerůstání v imperialismus, svou úlohu liberální strana rakousko-německé buržoasie a k moci přicházejí síly jiné, jejichž představitelem je vláda hraběte Taaffa, podporovaná rovněž českými buržoasními politiky, přecházejícími od dosud prováděné pasivní opposice k aktivní účasti na politickém dění.

Vstup českých poslanců na říšskou radu (r. 1879), kde tito podporovali Taaffovu vládu, je dovršením lokajské cesty české buržoasní politiky do tábora vládnoucích tříd monarchie.

V této době, kdy buržoasie se stále otevřeněji odvrací od obhajoby zájmů širokých lidových mas národa a kdy dělnická třída se teprve chystá, aby převzala prapor boje za práva pracujících vrstev národa proti reakční polofeudální monarchii, hrála velikou úlohu česká kultura. V dílech jejích velkých představitelů, jako byli Jan Neruda, Bedřich Smetana, Josef Mánes, Vítězslav Hálek, Jakub Arbes, Antal Stašek, Josef V.

Sládek, Svatopluk Čech, nalezneme mnoho ohlasů demokratických tužeb maloburžoasních městských a rolnických mas, které jsou bojovně zaměřeny nejen proti utlačovatelskému státu, ale i proti rakušácké české buržoasii. Do řady těchto demokratických kulturních pracovníků celonárodního významu náleží také vědec světového jména, lékař, fysiolog a objevitel buňky jako základní stavební jednotky vyšších organismů, Jan Evangelista Purkyně.

### 4. Vývoj dělnického hnutí

Po persekuci lidového hnutí let 1868—1869 došlo od počátku sedmdesátých let k pozvolnému uvolnění, zejména za Hohenwartovy vlády. Tehdy prošlo dělnické hnutí velkým vývojem. Jednotlivé socialistické spolky a skupiny navazovaly mezi sebou od r. 1870 spojení. Hlavními středisky socialistického hnutí v českých zemích byla města Brno a Liberec. Velký význam mělo socialistické hnutí v hlavním městě monarchie, ve Vídni, kde pracovali pospolu dělníci různých národů žijících v habsburské monarchii, mezi nimi také mnoho Čechů. V Praze se vytvořil zárodek socialistického proudu ve skupině Bavorského, která se opírala o dělnické besedy v pražských továrních předměstích, hlavně pak o Malostranskou dělnickou besedu. Přední postavou tohoto socialistického proudu byl J. B. Pecka. Tribunou uvědomělých českých dělníků se stal v této době list »Dělník«.

Rozhodující význam pro pronikání socialistického směru v dělnickém hnutí a po překonání různých zaostalých maloburžoasních reformistických názorů, zejména lasalovství, měla I. internacionála, a zejména Pařížská komuna, o níž bylo naše dělnictvo informováno v »Dělníku«.

Když po porážce komuny redakci »Dělníka« ovládly reakční, ostře protisocialistické živly, rozhodli se socialističtí dělníci v Praze vydávat vlastní list, vedený voleným vydavatelstvem. Na veřejném táboru lidu, který se sešel na pankrácké pláni za Prahou koncem roku 1871, byl návrh schválen a bylo zvoleno vydavatelstvo. Od počátku roku 1872 byly vydávány zvoleným vydavatelstvem »Dělnické listy«. Zprvu se sice socialisté v pražském dělnickém hnutí necítili ještě tak silní, aby se otevřeně postavili do čela listu, proto byl za redaktora Dělnických listů nejprve povolán maloburžoasní demokrat, redaktor mladočeských »Národních listů« J. Barák. Avšak již po půl roce, když se ukázalo, že Barák svádí Dělnické listy na

linii bezzubého reformistického sociálně liberálního listu, byl donucen redakci »Dělnických listů« opustit a »Dělnické listy« se otevřeně přihlásily k sociální demokracii a Internacionále. Hned počátkem podzimu 1872 přinesly obsáhlý referát o Haagském kongresu Internacionály, na němž Marx, hodnotiv význam Pařížské komuny pro mezinárodní dělnické hnutí, jako nejbližší akční úkol socialistů všech zemí vytyčil požadavek vytvoření samostatné politické strany dělnické třídy, která by spojovala denní boj proletariátu za sociální reformy a revoluční cíle socialismu. Také nad naší dělnickou třídou stál tehdy úkol spojit rozptýlené socialistické skupiny v jednotnou, samostatnou, revoluční dělnickou stranu. Při tom v mnohonárodní habsburské monarchii bylo nutno spojit v jedné straně proletariát různých národností. Tento úkol byl úspěšně řešen na sjezdu v Neudörfelu 5. 4. 1874, kdy byla ustavena sociálně demokratická dělnická strana v Rakousku s jednotným programem, který vycházel, i když ne zcela důsledně, z hlavních idejí marxismu, s jednotným vedením a tiskovými orgány, mezi nimiž byly i Dělnické listy v Praze. Přitom, aby byla možná důsledná internacionální jednota mnohonárodní dělnické třídy v Rakousku, řešil sjezd v přijatém programu rovněž národnostní otázku v duchu marxistické zásady sebeurčení národů.

Do konce sedmdesátých let prodělalo dělnické hnutí významný vývoj. Hospodářská krise, která znamenala zesílení vykořisťování zejména ve formě masové nezaměstnanosti v některých úsecích výroby a intensifikace pracovního procesu (hornictví), nemohla, stejně jako persekuce, která dělnické hnutí v Rakousku v sedmdesátých letech pronásledovala, trvale oslabit dělnické hnutí. Zesílený sociální útlak nutil dělníky na různých místech k odporu. Největší stávkou v tomto období byla stávka textiláků v Brně r. 1875. Veliký úspěch dělnického hnutí, jímž bylo založení jednotné mezinárodní sociálně demokratické strany v Rakousku roku 1874 na neudörfelském sjezdu, se v následujících letech rozvíjel a prohluboval.

Hlavní úkol, který před prvními socialistickými dělníky u nás po založení strany stál, bylo upevnit řady strany, ujasnit a rozšířit v řadách strany znalosti hlavních úkolů a cílů dělnického hnutí v duchu marxismu. V »Dělnických listech«, v »Budoucnosti«, »Organisaci«, »Arbeiterfreund«, »Socialpolitische Rundschau« stejně jako v jednotlivě vydávaných brožurách ujasňovali a rozšiřovali průkopníci socialismu mezi

prvními členy strany hlavní myšlenky vědeckého socialismu. Každoročně se přes veškerou persekuci scházely celorakouské sjezdy strany. Pro upevnění ideové jednoty a organisace strany měla velký význam usnesení přijatá r. 1877 na sjezdu v Atzgersdorfu u Vídně. Především bylo rozhodnuto přenést sídlo ústředního výboru sociálně demokratické strany v Rakousku z Vídně do Liberce, kde tehdy bylo hnutí z celé habsburské monarchie ideově i organisačně nejsilnější. Kromě toho sjezd rozhodl vydávat v Liberci nový časopis »Die Socialpolitische Rundschau«, jehož odběr byl povinný pro členy strany, nahrazoval vybírání stranických příspěvků a byl jakousi formou stranické evidence. Obtíže, s nimiž se sjezd setkal, zejména policejní nástrahy, způsobily, že sjezd neprojednal všechny stranické problémy, zejména otázku zřízení zemských organisací v jednotlivých předlitavských provinciích a zařazení českých soudruhů do organisace. Přesto došlo v následující době k zvolení výborů zemských sociálně demokratických organisací v zemích, kde bylo hnutí nejsilnější, v Dolních Rakousích, ve Štyrsku, později také na Moravě. V Čechách v Liberci sídlilo celorakouské vedení sociální demokracie.

Rozšíření socialismu a zpevnění stranické organisace stavělo ovšem před sociální demokracii v Rakousku nutně řešení národnostní otázky. Prakticky šlo zejména o vztah německých a českých dělníků, neboť země obydlené ostatními národy žijícími v Rakousku byly většinou zaostalé zemědělské krajiny s nepočetným a málo uvědomělým proletariátem. Rakouští socialisté se hlásili ve svém programu v národnostní otázce k zásadě sebeurčení národů. Přitom od počátku bojovali proti separatistickým tendencím, zdůrazňujícím zvláštní »nacionální« zájmy dělnické třídy jednotlivých národů. Když však nyní v druhé půli sedmdesátých let stáli socialisté v Rakousku před otázkou, jak co nejpevněji a současně nejpružněji uzpůsobit stranickou organisaci, aby byla s to zanést myšlenky do co nejširších řad dělnictva, neviděli lepší možnost pro zabezpečení agitace a propagandy v řadách českých dělníků než zřízení zvláštní české (nebo jak se tehda říkalo československé) organisace v jednotném rámci celorakouské sociální demokracie.

Tak došlo 7. dubna 1878 na sjezdu v Břevnově u Prahy, prvním to socialistickém sjezdu na našem území, k založení Československé sociálně demokratické strany. Je tedy třeba říci, že třebaže založení československé sociální demokracie



UK OLOMOUC

nebylo opatření zcela správné, nelze je nikterak ztotožňovat se separatistickým tříštěním jednotné dělnické strany v Rakousku, k němuž docházelo později, od devadesátých let minulého století, neboť na rozdíl od separatistů cílem účastníků břevnovského sjezdu r. 1878, jak o tom svědčí i celý přijatý program a organisační řád, bylo právě upevnění posic mezinárodní sociální demokracie v řadách českého dělnictva, jeho pevnější zařazení do jednotného šiku celorakouského socialistického hnutí. Československá sociální demokracie se také počátkem osmdesátých let stala spolu se severočeskou sociálně demokratickou organisací se střediskem v Liberci nejlépe organisovaným a nejaktivnějším oddílem celorakouské sociální demokracie.

Na celorakouském sjezdu v Dlouhých Mostech u Liberce v létě 1878, kdy bylo schváleno usnesení břevnovského sjezdu o zřízení zvláštní československé sociálně demokratické organisace, současně bylo usneseno, aby strana organisovala petici říšské radě za všeobecné hlasovací právo, na níž by získávala mezi širokými vrstvami dělnictva podpisy. V krátké době shromáždili sociální demokraté v celém Rakousku na 35.000 podpisů, z toho přes polovinu v českých zemích.

Od konce sedmdesátých let dochází v dělnickém hnutí k významnému obratu. Vedle úkolu nadále vnitřně upevňovat dělnickou stranu a uplatňovat zásady vědeckého socialismu ve stranických řadách, což bylo až dosud vlastně jediným důležitějším úkolem průkopníků socialismu, nyní nastává období, kdy se pozornost socialistů v stále větší míře obrací k širokým masám pracujících s cílem učinit z mladé sociálně demokratické strany skutečnou a jedinou vůdkyni masového dělnického hnutí.

## II. ČESKÉ ZEMĚ V OBDOBÍ POSTUPNÉHO PŘERŮSTÁNÍ KAPITALISMU VOLNÉ KONKURENCE V IMPERIALISTICKÉ STADIUM KAPITALISMU (1879—1899)

### 1. Mezinárodní situace

V mezinárodním ohledu je období osmdesátých a devadesátých let minulého století charakterisováno zrychleným přerůstáním kapitalismu volné konkurence v imperialismus. V této době se již zřejmě začíná projevovat změna v poměru sil mezi starými průmyslovými kapitalistickými velmocemi, jako Anglie a Francie, a novými, rychle se rozvíjejícími kapitalistickými průmyslovými mocnostmi, jako jsou USA, Německo a Japonsko. Důsledkem tohoto nerovnoměrného vývoje kapitalismu bylo rostoucí soupeření velmocí a růst mezinárodního napětí. Koncem 19. století se však rozdělení světa teprve dokončovalo, proto se rostoucí soupeření a stoupající napětí ještě neprojevilo otevřenými válečnými srážkami mezi evropskými státy, ale velmoci se v této době začaly seskupovat ve válečné bloky navzájem proti sobě namířené. Východiskem rakousko-uherské zahraniční politiky se stalo spojenectví s Německem. R. 1881 sice byl obnoven spolek tří císařů, ale to byl jen pláštík, mající zakrýt politiku dvojspolku nepřátelskou Rusku. Zájmovou sférou Rakouska byl Balkán, kde se koncem 19. stol. začal rozvíjet boj velmocí o panství nad národy vymaňujícími se z poroby Osmanské říše. Rakousko-uherská politika byla úhlavním nepřítelem osvobozeneckého hnutí balkánských národů, tím spíše, že toto hnutí nalézalo ohlas mezi lidem utlačovaných národů v habsburské monarchii, k čemuž přispíval také fakt, že i národně a jazykově šlo v obou případech o národy bratrské, slovanské. Spolek s Německem byl pro habsburskou monarchii posilou a podnětem k energičtějšímu pronikání Rakousko-Uherska na Balkán. Počátkem osmdesátých let získalo Rakousko-Uhersko pomocí dynastie Obrenovičů vliv nad Srbskem. Asi v téže době se Rumunsko spojilo spojeneckou smlouvou s dvojspolkem. Nejostřejší konflikt vyvolala krise bulharská. Bulharsko, jak známo, bylo koncem sedmdesátých let osvobozeno jen zpola a bylo pod silným vlivem carského Ruska. V první půli osmdesátých let získali rakousko-uherští kapitalisté, zejména v souvislosti se stavbou železnic, v Bulharsku významné posice. Ruský car použil diplomatické zápletky v souvislosti

se sjednocením svobodného Bulharska severního s dosud nesvobodným jižním v jediný stát k nátlaku na bulharskou vládu, aby potlačila rostoucí vliv rakousko-uherský. Rusko však utrpělo diplomatickou porážku a Bulharsko, v němž byla dosazena německá koburská dynastie, se zcela dostalo pod vliv rakouský. Rakouská expanse na Balkáně zostřila rakousko-ruské napětí, což vedlo ke zhroucení spolku tří císařů. Již roku 1882 v důsledku svých rozporů s Francií připojila se k německo-rakouskému dvojspolku Italie. Tak byl vytvořen Trojspolek — první z válečných bloků, na něž se evropské velmoci rozdělily před vypuknutím světové imperialistické války. V důsledku expansivní politiky Trojspolku vzrostlo koncem osmdesátých let napětí mezi Německem a Rakouskem na straně jedné a Francií a Ruskem na straně druhé. Tak došlo k vytvoření jádra druhého válečného bloku — Dohody. Roku 1893 byla uzavřena francouzsko-ruská vojenská dohoda. V druhé půli devadesátých let v důsledku oslabení Rakouska prudkým růstem vnitřních rozporů a soustředěním Ruska na problémy Dálného Východu nastalo na Balkáně dočasné uklidnění. V téže době však německá expanse a snaha získat laciné surovinové zdroje v koloniích vedly k počátkům základního mezinárodního rozporu, později vedoucího k světové imperialistické válce, rozporu anglo-německého.

Významným činitelem v jednotlivých státech západní a střední Evropy stalo se v posledních dvou desítiletích minulého století socialistické dělnické hnutí, prožívající v této době masový rozmach. V červenci 1889 sjednotily se masové sociálně demokratické strany jednotlivých zemí na sjezdu v Paříži v mezinárodní socialistickou jednotu, II. internacionálu. Po letech persekuce a illegální práce byla buržoasie jednotlivých zemí nucena zahájit vůči masovým socialistickým stranám a odborům novou taktiku velkorysého lavírování pomocí parlamentních ústupků a sociálních reforem.

### 2. Hospodářský a sociální vývoj

Období osmdesátých a devadesátých let je dobou postupného přerůstání kapitalismu volné konkurence v imperialismus. Krise v sedmdesátých letech vedla k rychlému posílení koncentrace a centralisace kapitálu v rukou nejsilnějších kapitalistů a odtud se vyvíjí od osmdesátých let v Rakousku silná, neustále rostoucí tendence k monopolismu. Počátek byl učiněn v těžkém průmyslu, kde již koncem sedmdesátých let vznikl

kartel výrobců kolejnic, z něhož se v první půli osmdesátých let vyvinul mocný železářský kartel. V osmdesátých letech vznikly monopolistické svazy i v dalších výrobních odvětvích. Po těžkém průmyslu začaly vznikat monopolistické svazy i v odvětvích spotřebního průmyslu, jako cukrovarský kartel z r. 1891, později kartel pivovarský, škrobárenský atd., takže počátkem 20. století byla již většina průmyslu v Rakousku v podstatě ovládána úzkými skupinami monopolistů. Současně s monopolistickou tendencí rostl význam bank v rakouském hospodářství. Právě v oblasti bankovního kapitálu se koncentrační tendence počínaje krisí sedmdesátých let projevila nejostřeji a velmi vzrostly vztahy mezi bankami a průmyslovou výrobou, takže úzké skupiny monopolistů, ovládající počátkem 20. století rakouský průmysl, jsou současně významnými podílníky jednotlivých rakouských bank, a tak i v Rakousku se vytváří finanční kapitál a finanční oligarchie. Při tom byl pro Rakousko typický významný podíl šlechtických podnikatelů a vlastníků rozsáhlých velkostatků a panství na rakouském hospodářství. Mezi 451 největšími kapitalistickými podnikateli, kteří vlastnili téměř čtvrtinu všech lidských pracovních sil a více než polovinu mechanických výrobních sil, bylo 113 velkostatkářů, vlastnících 1303 velkostatky, k nimž náležela jedna dvanáctina celého rakouského území obdělávaná 52.000 zemědělskými dělníky. Tak byly i později v imperialismu zachovány ony rysy rakouského hospodářství, které tvořily základ feudálních přežitků v politickém a kulturním životě Rakouska.

Rysem základní důležitosti v habsburské říši byla existence potlačených národů. Nejpalčivější otázkou v Rakousku po r. 1867 byla otázka česká, jejíž význam stále rostl a od devadesátých let se stal takřka existenční otázkou habsburské monarchie. Tato situace souvisela se skutečností, že v českých zemích, nejprůmyslovější to složce habsburské monarchie s nejpočetnějším proletariátem, se dělnická třída stala páteří osvobozeneckého boje, jehož hlavní formou bylo mohutné stávkové hnutí, zachvacující rok od roku širší masy proletariátu. Ohromný růst výrobních sil, který nebyl krisí v sedmdesátých letech nikterak zastaven, měl rozhodný význam rovněž pro vývoj české buržoasie. České země měly vedoucí postavení v průmyslové výrobě habsburské monarchie. Soustředilo se v nich přes 90 % kamenouhelné a přes 80 % hnědouhelné těžby celé monarchie, stály na prvním místě ve výrobě železa, jehož vyráběly již koncem století téměř 60 %, a litiny

téměř 80 % z celkové výroby Rakouska a tento podíl se ve 20. století ještě zvětšoval. Byly vedle Vídně a Dolních Rakous hlavním střediskem strojírenské výroby. Ale nejen v základních výrobních odvětvích, i ve spotřebním průmyslu, jako byl textil, stály na prvním místě a měly významné postavení i v zemědělské výrobě, a to zejména ve zpracovávajícím zemědělském průmyslu, jako bylo cukrovarnictví, pivovarnictví, lihovarnictví, výroba škrobu a podobně. Ve všech těchto odvětvích české země měly rozhodující převahu nad celým ostatním územím Rakouska. Je pravda, že klíčové posice veškeré průmyslové výroby byly v rukou rakouských kapitalistů vídeňských a s nimi spřežených německých kapitalistů z českého pohraničí. Tento rakousko-německý kapitál monopolně ovládal zejména těžbu uhlí a výrobu železa. Rozhodující posice měl i v těžkém průmyslu. Avšak zejména v zemědělském průmyslu a koncem století i ve strojírenství a pak i v textilní výrobě významné posice vybudovali si během poslední třetiny 19. století kapitalisté čeští, jejichž oporou se stala Živnostenská banka v Praze. V zemědělských českých oblastech vyvinula se hospodářsky silná vrstva kulactva, která pomocí sítě rolnických peněžních ústavů a obchodních družstev monopolně ovládla rolnický venkov. Vedle kapitalistického útlaku trpělo ovšem rolnictvo ještě pozůstatky feudalismu, zejména nedostatkem půdy, jejíž velkou část (v Čechách 1/3, na Moravě 1/4, ve Slezsku přes 1/4) drželi šlechtičtí velkostatkáři. Rozklad rolnictva byl urychlován zemědělskou krisí, trvající celá osmdesátá léta.

Rychlý početní růst proletariátu byl nejvýznamnějším sociálním důsledkem velikého růstu výrobních sil. Při uhelné těžbě — základním to výrobním odvětví, v němž byly zkoncentrovány největší masy proletariátu v českých zemích, vzrostl počet horníků od roku 1873 do roku 1895 asi o 45 % (z 60.380 roku 1873 na 87.517 roku 1895). V hlavním středisku kamenouhelné těžby v ostravsko-karvínské pánvi vzrostl počet horníků v tomto období dokonce téměř o 130 % (z 10.296 na 23.294) a v hlavním středisku hnědouhelné těžby, v severočeské uhelné pánvi, asi o 125 % (z 12.862 na 27.383). Nerostly ovšem jen kádry horníků, ale i dělnictvo v ostatních průmyslových odvětvích a zejména ve strojírenství a významným způsobem vzrostl také počet dělníků, zaměstnaných v železniční dopravě, jejíž síť byla v poslední třetině 19. století v podstatě dobudována. Tento početní růst dělnické třídy měl ovšem vážné důsledky sociálně politické, tím spíše, uvá-

žíme-li sociální situaci, v níž proletariát v období přerůstání kapitalismu volné konkurence v imperialismus žil.

Pokud se týče sociálního postavení pracujících, možno říci, že i v této době v podstatě zůstává na oné bídné úrovni, jakou známe z období počátků rozvoje průmyslového kapitalismu. Veliké třídní boje, především hornické a textilácké stávky, k nimž od první půle osmdesátých let pod vlivem sociálně demokratické agitace docházelo, donutily ovšem Taaffovu vládu k opuštění liberalistického stanoviska vůči poměru proletáře a kapitalisty jako dvou soukromých stran a k odstranění nejkřiklavějších křivd, alespoň u nejlépe organisované části dělnictva, u dělníků velkého továrního průmyslu, sociálním zákonodárstvím (1883 zřízena živnostenská inspekce, 1884 snížena pracovní doba v dolech na 10 hodin denně, 1885 byla stanovena normální pracovní doba ve velkých průmyslových podnicích na 11 hodin denně, 1887 byl vydán zákon o úrazovém pojištění velkoprůmyslového dělnictva, 1888 zákon o nemocenském pojištění velkoprůmyslového dělnictva). V zaostalém Rakousko-Uhersku přes prudký rozvoj výrobních sil nedokázal velkoprůmysl zejména v osmdesátých letech zdaleka absorbovat veliký příliv pracovních sil z řad rozkládající se malovýroby z měst a zejména ze zaostalých končin venkovských. Tento přebytek pracovních sil pak vykonával velmi nepříznivý tlak na životní úroveň proletariátu v Rakousku přes veškeru velikost a úpornost stávkových bojů. Současně se začala armáda nezaměstnaných, vznikající dříve v čase hospodářských krisí, pozvolna přetvářet v stálou reservní armádu nezaměstnaných a postavení dělníkovo se stávalo čím dál nejistější. V téže době začíná vzrůstat diferenciace v řadách dělnické třídy a kapitalisté začínají vytvářet preferované skupinky, zejména v některých odvětvích, jako je strojírenství, železniční doprava a pod. Avšak základním charakteristickým rysem sociálního postavení dělnické třídy v posledních dvou desetiletích 19. století je bída, znásobovaná zaostalostí rakouských poměrů a u dělníků potlačených národů národnostním útlakem, a růst nejistoty postavení v souvislosti se vzrůstající nezaměstnaností. Vycházejíce z této charakteristiky sociálního postavení proletariátu, jehož řady, jak již řečeno, v celém tomto období rychle rostou, pochopíme rychlý vzestup velikosti a úpornosti masových hospodářských bojů i politické aktivity dělnické třídy v posledním dvacetiletí 19. století, které z této doby činí slavné období masového rozvoje socialistického hnutí u nás před Velkou říjnovou socialistickou revolucí.

## 3. Vývoj dělnického hnutí

Dělnické hnutí stává se v posledních dvaceti letech 19. století základním činitelem také v sociálně politickém vývoji rakouské monarchie. Právě české země — průmyslové srdce státu, byly také nejsilnější baštou třídního proletářského hnutí v monarchii. Socialistické hnutí v českých zemích bylo nejpočetnější a nejorganisovanější složkou celorakouské sociální demokracie. V severočeském městě Liberci sídlilo na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let vedení celorakouské sociálně demokratické strany.

Myšlenky socialismu pronikaly od osmdesátých let do stále širších vrstev proletariátu a pod vlivem sociální demokracie odhodlávali se dělníci koncem 19. století k velikým hrdinným bojům. Byla to právě nejmasovější a nejhůře vykořisťovaná odvětví, textilní dělníci a horníci, kteří stáli v čele největších třídních bojů. Hned na počátku osmdesátých let, r. 1882, došlo k velkým hornickým stávkám v západních a severních Čechách, jichž se účastnily tisíce horníků. Masový boj dělnické třídy byl již v první polovině osmdesátých let tak silný, že donutil vládnoucí třídy v Rakousku k ústupkům. Taaffova vláda vydala v osmdesátých letech řadu sociálně reformních zákonů, jimiž byla alespoň ve velkoprůmyslu omezena pracovní doba, zavedena instituce živnostenských inspektorů, majících dbát na dodržování zákonných předpisů v průmyslových podnicích, a koncem osmdesátých let zřízeno úrazové a nemocenské pojištění dělnictva ve velkoprůmyslu. Síla dělnického hnutí, nebezpečná vládnoucím třídám v habsburské monarchii, a růst vlivu sociálních demokratů vedly Taaffovu vládu k tomu, že jako jeden z hlavních úkolů si předsevzala zničení mladého socialistického hnutí. Tak začalo od počátku osmdesátých let zostřené persekuční tažení Taaffovy vlády proti dělnickému hnutí. Nejzuřivější byla persekuce právě v místech nejsilnějšího hnutí, tedy v Čechách, kde v první polovině osmdesátých let legální socialistické hnutí úplně znemožnila.

Období od konce sedmdesátých let bylo v dělnickém hnutí i u nás dobou, kdy se tvořily předpoklady masového rozšíření vlivu sociální demokracie v širokých vrstvách dělnické třídy, k němuž došlo od druhé poloviny osmdesátých let. Na počátku tohoto období, kdy strana začínala vystupovat aktivněji než dosud a pronikat do širších mas proletariátu, dostaly se do popředí otázky taktického postupu. Při řešení těchto otá-

zek vzniklo v Rakousku v souvislosti se zaostalým sociálním vývojem jednak nebezpečí reformistického oportunismu, jednak nebezpečí anarchistického sektářství. V zaostalém Rakousku, kde se přes ukončení průmyslové revoluce udržela početná malovýroba, na jejíž účet řešili kapitalisté v průmyslu i zemědělství překonání krisí v sedmdesátých a osmdesátých letech, takže dělnická třída byla neustále zaplavována masami zruinovaných malovýrobců, bylo obojí nebezpečí značné. Protisocialistický teror Taaffovy vlády, který takřka znemožnil legální působení socialistů v Rakousku, zesílil zejména nebezpečí sektářského spiklenectví, jemuž slabé socialistické jádro nedokázalo v první polovině osmdesátých let čelit. Proto v této době došlo v dělnickém hnutí v Rakousku k rozkolu na radikály, kteří hájili v podstatě zásadu revolučního řešení společenských otázek, ale podléhali anarchistickým tendencím, které byly odrazem maloburžoasních protivládních snah v dělnickém hnutí, a odtrhovali revoluční cíle socialismu od denního boje dělnické třídy, a na umírněné, kteří správně hájili proti radikálům nutnost denního boje za reformy a dílčí požadavky pracujících, ale upadali často do reformismu. Rozkol dělnického hnutí na radikály a umírněné vyvrcholil v letech 1883—1884, kdy dočasně podlehli falešným radikálním tendencím i mnozí z předních socialistických průkopníků, jako Pecka, Hybeš, Schiller a Behr. Současně malá část radikálů, kteří podlehli přímo anarchistické »propagandě činu« Jana Mosta, provedla několik teroristických aktů proti podřízeným policejním úředníkům. Toho využily rakouské úřady, a tak vyvrcholila v této době v Rakousku i protisocialistická persekuce, takže období kolem poloviny osmdesátých let bylo nejtěžším, nejkritičtějším obdobím v počátcích dělnického hnutí u nás.

Teprve v druhé polovině osmdesátých let začaly v dělnickém hnutí v Rakousku nabývat převahy správné názory v otázce metod šíření vlivu socialistické strany v širokých masách lidu. Průkopníci socialismu začali chápat nutnost a účelnost postupné výchovy širokých mas proletariátu k socialistickému uvědomění v denních bojích za sociální a politické reformy. Nejprve byl rozkol překonán v řadách českého dělnictva na sjezdu v Brně roku 1887. Definitivně byla otázka taktiky a nejbližších úkolů strany v Rakousku vyřešena na hainfeldském sjezdu, 30. 12. 1888 — 1. 1. 1889, přijetím nového programu celou sociálně demokratickou stranou v Rakousku. Sjezd správně vytyčil jako nejbližší hlavní úkol strany v Rakousku

masovou agitační a propagandistickou práci s cílem shromáždit kolem sociální demokracie široké vrstvy dělnické třídy a vytvořit tak nutný předpoklad k dalším úspěchům socialismu.

Důležitou úlohu sehráli ve sjednocovacím procesu socialisté z Brna, největšího průmyslového střediska na Moravě, kde se roku 1885 přes těžkou policejní persekuci znovu pozdvihli textilní dělníci k masové stávce na obranu uzákoněné 11hodinové pracovní doby, když se brněnští továrníci snažili tento zákon obejít. Velkou kladnou úlohu v boji za překonání rozkolu hnutí na radikály a umírněné sehrál list »Rovnost«, založený právě toho roku brněnskými sociálními demokraty. Překonání rozkolu v dělnickém hnutí se projevilo novým rozmachem velikých třídních bojů koncem osmdesátých let, z nichž největší byly masové hornické stávky, probíhající od roku 1887 střídavě ve všech českých uhelných revírech. Za nejznámější z nich na Kladně v létě 1889 způsobilo četnictvo velké krveprolití. Také v Brně se roku 1889 pozdvihly znovu tisíce textilních dělníků k boji za svá práva. Právě v těchto velkých třídních srážkách dělnické třídy s kapitalisty získali si sociální demokraté postupně autoritu ve stále širších vrstvách proletariátu. Masové třídní boje dělnické třídy, vedené sociální demokracií, jsou charakteristickým znakem celého následujícího období dělnického hnutí.

Masový boj dělnické třídy, sjednocené od hainfeldského sjezdu kolem sociální demokracie, je páteří osvobozeneckého boje všeho našeho lidu. Socialistické dělnické hnutí postavilo se do středu společenského dění u nás hned roku 1890, kdy byla po prvé organisována 1. května dělnická demonstrace podle usnesení mezinárodního socialistického kongresu v Paříži v létě r. 1889. Demonstrace proběhla pod heslem osmihodinové pracovní doby a všeobecného, rovného hlasovacího práva. V celém Rakousku, zejména ovšem ve Vídni, v Praze a ostatních průmyslových okresech českých zemí, zmobilisovala májová oslava široké vrstvy proletariátu dosud sociálně demokratické agitaci nepřístupné.

Příkladem masového proletářského boje v devadesátých letech jsou zejména hornické stávky, potlačované ozbrojenou mocí rakouského státu obvykle za cenu velikých krvavých obětí stávkujících. Tak tomu bylo v dubnu 1890 za stávky ostravských horníků a krátce nato 20. května téhož roku ve stávce horníků nýřanských na Plzeňsku. Podobně roku 1894 za stávky horníků ve Falknově a Ostravě způsobilo četnictvo

krveprolití. V Ostravě se dva roky nato, r. 1896, horníci znovu pozdvihli k mohutné stávce, která byla jakousi generální zkouškou na masovou všeobecnou hornickou stávku v českých zemích, k níž došlo v lednu 1900.

Sociálně demokratická strana, která se zúčastnila v létě 1889 mezinárodního socialistického kongresu v Paříži, na němž byla založena II. internacionála, považovala od hainfeldského sjezdu definitivně za svůj hlavní úkol šíření socialistického uvědomění v širokých vrstvách dělnické třídy. Rozvinula za tím účelem rozsáhlou agitační a propagandistickou činnost pomocí přednášek a schůzí. V době po hainfeldském sjezdu začal veliký rozvoj dělnického tisku. Vedle řady politických čtrnáctideníků, jako byly známé již listy Rovnost v Brně, Nový věk svobody v Praze, přezvaný r. 1890 na Sociální demokrat, a Freigeist v Liberci, začíná počátkem devadesátých let vycházet řada listů krajinských, jako Posel lidu v Plzni, Právo lidu na Chrudimsku, listů satirických (Rašple, Bič, Žumbera) a odborových, jako Truhlářské listy, Textilník, hornický list Na zdar a další. Od r. 1894 má strana v Rakousku deník, jímž je ústřední orgán Arbeiter-Zeitung, vycházející ve Vídni původně od r. 1889 jako čtrnáctideník místo policejně zastaveného Adlerova listu Gleichheit. Právo lidu bylo r. 1894 přeloženo do Prahy jako čtrnáctideník a doplňovalo se se Sociálním demokratem na týdeník. Roku 1897 začalo vycházet jako český sociálně demokratický deník. Vedle rozvoje periodického sociálně demokratického tisku vycházela v devadesátých letech také řada brožur propagujících ideje marxismu. R. 1893 vyšel po prvé česky Komunistický manifest, r. 1896 vydal J. Hybeš v Brně brožuru »Jak povstalo utiskování člověka člověkem«, vykládající látku Engelsovy knihy Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, a vedle toho vycházelo množství brožur A. Bernera a jiných sociálně demokratických agitátorů.

V době masového rozmachu dělnického hnutí v devadesátých letech rozvíjely se úspěšně zejména odborové organisace. Až do této doby byly odborové spolky, mající nejrůznější formy, roztříštěnými a bezprostředními složkami strany. Nyní začaly se soustřeďovat podle výrobních odvětví v rámci celého státu. Tak hned r. 1890 se konaly celoříšské sjezdy nejmasovějších odborů textilních, kovodělných a hornicko-hutnických. Roku 1893 sešel se ve Vídni první celoříšský všeodborový sjezd, na němž byla zvolena Odborová komise jako centrální vedení odborových organisací v Rakousku.

Kromě boje o sociální práva pracujících věnovala sociální

demokracie v devadesátých letech velikou pozornost boji za demokratická, občanská a politická práva lidu. Bedřich Engels, který po smrti Karla Marxe stál v čele mezinárodního dělnického hnutí, věnoval v posledních letech svého života velikou pozornost dělnickému hnutí v habsburské monarchii, jehož klíčového významu v mezinárodním revolučním hnutí koncem 19. století, v době před vypuknutím revoluce v Rusku si byl vědom. V četných dopisech vůdci rakouské sociální demokracie V. Adlerovi orientoval sociální demokracii v Rakousko-Uhersku na boj za hegemonii dělnické třídy v demokratickém lidovém hnutí proti panující reakci. Poukazoval přitom na význam národnostní otázky a kladně hodnotil lidové české národně osvobozenecké hnutí. Engels tehdy vyšel ze zásad Komunistického manifestu o poměru komunisty k všeobecně demokratickým hnutím a stranám. Vyslovil tu v zárodku některé ideje, které později při vypracování taktiky KSSS v I. ruské buržoasně demokratické revoluci formuloval V. I. Lenin.

Sociální demokraté v Rakousku nikdy nepochopili skutečný revoluční dosah Engelsovy koncepce politiky socialistické strany v habsburské říši. Přesto dosáhla sociální demokracie v Rakousku v boji za demokratická práva významných úspěchů.

Na prvním místě tu stál boj o všeobecné, rovné právo hlasovací. Sociální demokracii se opravdu v boji vedeném pod tímto heslem podařilo shromáždit široké vrstvy pracujícího lidu. R. 1897 dosáhlo socialistické hnutí dělnictva velkého úspěchu, když marný pokus vyrovnat se s otázkou hlasovacího práva se stal příčinou pádu reakčního režimu hraběte Taaffa, držícího veslo vlády v Rakousku po 14 let. R. 1897 donutilo lidové hnutí za všeobecné hlasovací právo Badeniho vládu k ústupku, jímž bylo zřízení V. všeobecné kurie.

Dokladem silného vlivu sociální demokracie na masy pracujících v Čechách byl velký úspěch sociální demokracie ve volbách konaných toho roku. Když první čeští sociálně demokratičtí poslanci vstoupili r. 1897 do vídeňské říšské rady, dokumentovali hned prvním svým činem, podáním protistátoprávního ohrazení, jímž odhalovali nacionalistickou demagogii českých buržoasních poslanců, svou věrnost ideji proletářského internacionalismu a odhodlání využít parlamentní tribuny k odhalování buržoasie.

Zatím co česká buržoasie, představovaná mladočeskými nacionalisty, od r. 1897 plnou parou vplouvala do vládních vod

rakouského státu, rostl význam dělnického hnutí jako základního činitele osvobozeneckého lidového hnutí.

Mohutné masové boje, které dělnická třída koncem 19. století sváděla na obranu svých sociálních práv proti kapitalistickému zbídačování, nabývaly stále výrazněji politického charakteru a byly hlavní formou lidového protestu proti reakční rakousko-uherské monarchii, udržující násilím zaostalý, nespravedlivý řád. Za bojů, které pod vedením sociální demokracie r. 1899 vedli pracující naší země proti zvyšování cen základních životních potřeb daňovou politikou vlády ve prospěch kapitalistů, došlo na mnoha místech v Čechách ke srážkám demonstrantů s policií a četnictvem. V Kraslicích tehdy byli tři demonstranti četníky zastřeleni a mnoho dalších raněno. Téhož roku došlo k mohutnému stávkovému hnutí dělníků v severovýchodních Čechách a na Moravě, kde v samém Brně od dubna do konce června stávkovalo na 11.000 dělníků za 10hodinovou pracovní dobu.

V řadách sociální demokracie, která prožívala v této době, kdy byla jedinou silou vedoucí mohutné masy dělnické třídy, dobu největšího rozmachu, začaly, zejména v druhé půli devadesátých let, sílit nebezpečné oportunistické tendence. Tyto tendence se projevovaly zejména nejasnostmi a chybami v národnostní otázce, tak důležité právě v našich poměrech koncem 19. století. Roku 1897, kdy sociální demokracie dosáhla v českých zemích velkého vítězství v prvních volbách v V. kurii a snažila se bojovat proti šovinistickému zuření německé a české buržoasie, které v této době vrcholilo, současně došlo na sjezdu sociální demokracie ve Vídni k federalisaci stranických řad podle národností, což byl první krok, vedoucí později k úplnému rozpadu sociální demokracie na jednotlivé nacionální separované strany. Silný vliv nacionalistických živlů v řadách rakouské sociální demokracie, který se projevil v nacionální federalisaci stranických řad, projevil se rovněž v nesprávné taktice, již pod vlivem vůdce rakouské sociální demokracie Viktora Adlera prováděli první sociálně demokratičtí poslanci v říšské radě vůči Badeniho jazykovým nařízením a která je v očích veřejnosti přivedla do nebezpečné blízkosti německých buržoasních nacionálů. Tyto oportunistické tendence, jejichž uplatnění bylo usnadněno právě nedostatky hainfeldského programu v národnostní otázce, byly důsledkem nových jevů v dělnickém hnutí, souvisících s růstem imperialistických rysů v rakousko-uherském kapitalis-

mu. Tyto jevy vedly později, v období před první světovou válkou, dočasně k úplnému převládnutí oportunismu ve vedení sociální demokracie.

### 4. Politický tábor buržoasie

Nové rysy ve vývoji kapitalismu, které se objevují v Rakousku od konce sedmdesátých let a které vyznačují počínající přerůstání kapitalismu volné konkurence v imperialistické stadium kapitalismu, odrazily se také ve změnách politiky vládnoucích tříd v Rakousku. Bylo již řečeno, že v druhé půli sedmdesátých let byly vnitřní rozpory, vzniklé v souvislosti s krisí v sedmdesátých letech a hledání východiska z této krise, tak silné, že vláda politických představitelů německé průmyslové buržoasie v Rakousku — nacionálních liberálů — ztratila autoritu a sociální oporu a r. 1878 padla. V Rakousku vedly četné přežitky feudalismu, z nichž základním bylo statkářské vlastnictví půdy, k vytvoření vlády nejmocnějších kapitalistických špiček, úzce spjatých se šlechtickým velkostatkem a klerikální reakcí. Představitelem těchto sil byla vláda hraběte Taaffa, jež nastoupila roku 1879 a vládla v Rakousku nepřetržitě až do roku 1893. Ve vídeňské říšské radě se tato vláda opírala o seskupení klerikálních a velkostatkářských politických skupin, a také buržoasních stran potlačených slovanských národů — t. zv. železný kruh pravice. Významnou složkou tohoto seskupení nejreakčnějších sil byli také čeští buržoasní poslanci, kteří na podzim r. 1879 ukončili pasivní oposici a vstoupili na vídeňskou říšskou radu jednotně — staročeši i mladočeši. Čeští poslanci bez rozdílu stranické příslušnosti při tom podali t. zv. státoprávní prohlášení, že přes svou účast v práci říšské rady neopouštějí své přesvědčení o protiprávnosti centralistické rakouské ústavy a omezení pravomoci českého zemského sněmu a že setrvávají na programu historického státního práva českého. Byla to prázdná demonstrace, určená spíše než vládě k uspokojení lidových vrstev českých, mezi nimiž ovšem nemohla nalézti politika podpory Taaffovy vlády, již čeští politikové nyní zahájili, porozumění a dobrého přijetí. Od této doby až do konce habsburské monarchie byla komedie se státoprávním prohlášením zachovávána a po každých volbách při zahájení zasedání nové říšské rady čeští buržoasní poslanci opakovali své t. zv. státoprávní ohrazení.

Taaffe spatřoval svůj cíl v ochromení lidového hnutí odporu proti rakouské monarchii a v upevnění reakčních rakouských

poměrů. Proto zahájila jeho vláda krutou persekuci vzmáhajícího se dělnického socialistického hnutí. Avšak nejen dělníci byli nespokojeni. V důsledku zemědělské krise se od druhé poloviny sedmdesátých let rozmáhala masová nespokojenost v řadách drobného a středního rolnictva. Taaffova vláda proto svými opatřeními o nedělitelnosti zemědělské půdy se snažila podporovat konservativní kulacké živly mezi rolnictvem. Podobný cíl v řadách městských malovýrobců sledovala reforma živnostenského řádu provedená Taaffovou vládou. V oblasti školství byl posilován vliv katolické církve. Současně šlo Taaffově vládě o to, konsolidovat poměry v Rakousku tak, aby ztráty způsobené hospodářskou krisí šly především na účet pracujících mas a východisko z krise bylo co nejvýhodnější pro šlechtický velkostatek a s ním spjatý těžký průmysl a banky (především Rothschildova skupina). V této otázce se přirozeně dostala Taaffova vláda do konfliktu s onou skupinou německé průmyslové buržoasie v Rakousku, která se hlásila k dříve vládnoucí, oslabené německé nacionální liberální straně. Na tom se zakládala opozice šovinistických německých liberálů proti Taaffovu režimu, kterou němečtí nacionalističtí historikové líčí jako opozici německých »pokrokových« sil proti reakční, feudální a slovanským národům prý příznivé vládě. Ve skutečnosti Taaffova vláda upevňovala systém zvýšeného útlaku potlačených neněmeckých národů v Rakousku. Počátkem osmdesátých let zavedla cla na zemědělské výrobky a zvýšila spotřební daně, aby zabránila zlevnění potravin a zachovala velkostatkářům i venkovským boháčům vysoké zisky. Potlačovala krutě odpor českých dělníků, bránících se zotročování kapitalisty, mezi nimiž německá buržoasie měla vedoucí postavení, potlačovala rostoucí nespokojenost českých rolníků, trpících nedostatkem půdy a všestranným útlakem se strany německých šlechtických velkostatkářů.

V otázkách školství a kultury všude odsouvala zájem lidu utlačeného českého národa a prosazovala na jeho úkor zájem německých velkostatkářů, byrokratických a klerikálních kruhů. Konečně je třeba míti na mysli, že v době, kdy nastupovala v Rakousku Taaffova vláda, se vytvářel trojspolek habsburské říše s bismarckovským Německem a Italií, a tím první z oněch válečných bloků, jejichž srážka později vedla k první světové imperialistické válce.

Přitom ovšem nalezla Taaffova vláda ve svém odporu proti německým liberálům oporu také u politických představitelů české buržoasie. Česká buržoasie podporovala Taaffovu vládu

za drobné sinekury, jako bylo jmenování předáka moravských staročechů barona A. Pražáka ministrem v Taaffově vládě, a jiné drobné ústupky. Takovým ústupkem bylo rozdělení pražské university r. 1882 na samostatnou universitu německou a českou a vydání jazykových nařízení t. zv. Stremayrových r. 1880, jimiž se prohlašovala v celé české zemi rovnoprávnost češtiny s němčinou ve vnějším úřadování, to je úřadování se stranami. Jinak řečeno Stremayrova nařízení stanovila, aby úřady na celém území Čech a Moravy nejen přijímaly od stran česká podání (jak bylo i dosud obvyklé), ale aby na česká podání také česky odpovídaly (což dosud bylo libovolné podle zvyklosti u dotyčného úřadu). Tato opatření ovšem nikterak neodstraňovala nacionální útlak českého lidu se strany vládnoucí rakousko-německé buržoasie a šlechty.

V osmdesátých letech se v Rakousku v důsledku počínajícího přerůstání kapitalismu volné konkurence v imperialistické stadium začínaly objevovat první stopy rozkladu vládnoucí společnosti. V Rakousku nastal v osmdesátých letech rozvoj nových reakčních šovinistických a antisemitských směrů, které podchycovaly nespokojené, v důsledku růstu imperialistických tendencí stále více rozkládající se masy městské a vesnické maloburžoasie a využívaly jejich radikalismu, usměrňujíce jej proti dělnickému hnutí a jinonárodní konkurenci ve prospěch jednotlivých monopolistických skupin. Reakce v Rakousku využívala náboženské zaostalosti maloburžoasních vrstev měst i venkova ve formě křesťanského socialismu (alpské země, Morava). V Čechách se však hlavním nástrojem reakce staly šovinistické směry.

Zejména drobné jazykové reformy provedené Taaffovou vládou počátkem osmdesátých let a otázky školství se staly vhodným nástrojem rozdmychávání nacionalistického nepřátelství mezi českým a německým obyvatelstvem, protože byly širokým maloburžoasním masám srozumitelné, avšak samého utlačovatelského systému se nijak nedotýkaly.

Političtí představitelé německé průmyslové buržoasie v Rakousku, která měla své hlavní posice v severním a západním českém pohraničí a čím dál, tím těsněji se spojovala se sousedním říšskoněmeckým kapitálem, vytyčili již na počátku osmdesátých let otevřeně požadavek odtržení severního a západního českého pohraničí od českého vnitrozemí. Chtěli tak administrativní cestou udržet své monopolní panství v těchto národnostně smíšených krajích, ohrožované neustále sílícím českým lidovým proudem, který neustále plynul z převážně ze-

mědělského českého vnitrozemí do průmyslových krajů severních a západních Čech. Krajním výrazem reakčních politických snah německé buržoasie se tu stalo t. zv. »všeněmecké hnutí« vedené Schönererem. »Všeněmci« se svým zrůdným rasismem směřujícím především proti Čechům a ostatním Slovanům, antisemitismem a pangermanismem, usilujícím o připojení českého pohraničí a alpských zemí k Německu a o podrobení nejprve Čechů a pak postupně ostatních národů, na východě hlavně slovanských a na západě románských, německé říši, se stali přímými předchůdci hitlerovského fašismu mezi německou buržoasií v národnostně smíšeném severním a západním českém pohraničí.

V táboře české buržoasie projevovala se v druhé polovině osmdesátých let stále silněji nespokojenost vesnické a městské drobné buržoasie s vládní politikou staročechů. Nespokojené skupiny posilovaly nacionálně výbojnější mladočeskou stranu, méně spjatou se šlechtickým velkostatkem, což se výrazně projevilo zejména ve volbách do zemského sněmu v Čechách r. 1889, kdy staročeši mnoho ztratili ve prospěch mladočechů.

Koncem osmdesátých let prokázalo rostoucí stávkové hnutí a obnovení jednoty socialistické strany zřejmý neúspěch Taaffovy protidělnické persekuce. V masách městské a venkovské maloburžoasie rostla nespokojenost s vládou a nejmocnější skupiny kapitalistů, vytvářející první kartely, prosazovaly pomocí reakčních politických skupin svou vůli v politických otázkách stále bezohledněji, při čemž se zejména zostřil boj české a německé buržoasie v Čechách. Vzrůstající mezinárodní napětí a rostoucí závislost Rakouska na partneru ve Dvojspolku — Německu — se projevovaly stále zřejmější podporou německých kapitalistů v Rakousku.

V této situaci považovala Taaffova vláda za užitečné upevnit svou posici tím, že rozšíří svou oporu i o onu část německé průmyslové buržoasie, kterou představovali dříve vládnoucí nacionální liberálové. Mělo se tak stát ve formě t. zv. »punktací«, dohody to uzavřené r. 1890 pod patronací vlády mezi představiteli české a této německé buržoasie. Tato dohoda vyšla dalekosáhle vstříc německé buržoasii, vydávajíc její monopolní vládě celé poněmčené české pohraničí, včetně statisícových českých menšin a poskytujíc za to špičkám české buržoasie jisté výhody v ovládnutí českého vnitrozemí, aniž tu ovšem měly být likvidovány dosavadní mocné posice německé buržoasie.

Co to byly punktace: byla to, jak již řečeno, dohoda mezi staročeskými politiky, jakožto představiteli české buržoasie, a představiteli německé nacionalistické buržoasie z Čech representované Plenerem a jeho stoupenci. Bylo v nich dohodnuto rozdělit zemskou školní radu, zemědělskou radu a vrchní zemský soud v Čechách na část českou a německou. Tím bylo připraveno úplné administrativní oddělení českého pohraničí od vnitrozemí a vydání českých dělníků, rolníků a jejich dětí v rozsáhlých pohraničních krajích zcela do rukou německé buržoasie a jejích úředníků. Tyto tři hlavní požadavky byly potom také z punktací opravdu uzákoněny. Provedení ostatních požadavků bylo lidovým odporem zmařeno.

Vzniká otázka, proč vůbec staročeši s punktacemi vyslovili souhlas:

Staročeští vůdcové souhlasili s punktacemi jednak proto, že to bylo přání Taaffovy vlády, s níž oni, oddaní spojenci konservativní šlechty, byli těsně svázáni. Punktace byly cenou, která usmiřovala německou buržoasii v Čechách, a na tom záleželo nejen vládě, ale i české buržoasii. Punktacemi, které rozdělovaly mandáty buržoasních poslanců na zemském sněmu do národnostních kurií české a německé, svou silou rovnocenných, měla být upevněna a posílena politická posice šlechtických velkostatkářů v Čechách tím, že jejich kurie, národnostně nerozdělená, by rozhodovala ve veškerých zemských záležitostech. Pro českou buržoasii byly punktace výhodné proto, že měl vzrůst počet českých úředníků v úřadech, jejichž pravomoc se měla vztahovat na národnostně české vnitrozemí. »Zdaž je bez ceny vymoženost, že národohospodářské zájmy rozsáhlých krajů českých nebudou již vydány nepřízni národní, alebrž odevzdány péči našinců, a že zároveň bude rozmnožen počet poslanců českých na sněmě i na radě říšské?« říkal Rieger na adresu mladočeských kritiků punktačních dohod.

Odpor lidových mas udělal ovšem škrt přes rozpočet reakčních rakouských politiků a Taaffova vláda punktačním pokusem nejen neupevnila svou posici, ale naopak ji podryla. Roku 1890 došlo v Čechách k masovému lidovému hnutí, v jehož čele po prvé v dějinách našeho národa kráčela dělnická třída, demonstrující r. 1890 na první májové demonstraci nejen za osmihodinovou pracovní dobu a všeobecné hlasovací právo, ale vyjadřující mohutností svého projevu, následujícího bezprostředně po letech kruté persekuce, vítěznou, nezlomnou sílu lidu, bojujícího za všechna svá demokratická práva, za svobodu. Současně se pozvedly i široké neproletářské masy,

mezi nimiž nejvýznamnější silou bylo rolnictvo, k rozhořčenému odporu proti punktacím a jejich původcům. Toto hnutí bylo tak silné, že ani vedoucí političtí představitelé české buržoasie nemohli se otevřeně proti němu postavit. Mladočeští politikové, kteří k punktačním jednáním nebyli přizváni, ale byli staročechy o jich průběhu a výsledcích informováni, se původně proti »punktacím« nestavěli. Později však, když odpor lidu proti »punktacím« neustále rostl, počali se mladočeši vyslovovat proti »punktacím« a využívali odporu lidu proti původcům punktací ve svém stranickém zápase se staročeskými konkurenty. Činili tak z obavy, že kdyby politikové obou buržoasních stran stáli za »punktacemi« a proti neustále sílícímu lidovému hnutí odporu, mohlo by protipunktační hnutí vést k otřesům nebezpečným pro buržoasii. Na stranu mladočechů, vynášených počátkem devadesátých let vlnou lidového protipunktačního hnutí do čela oficiální české politiky, přešlo v této době i mnoho novinářů a poslanců hlásících se dříve k staročechům. Také t. zv. skupina realistů, představovaná Masarykem, Kramářem a Kaizlem, kteří až do této doby jednali se staročeskými vůdci Riegrem a Bráfem o uplatnění se v rámci staročeské strany a byli stoupenci reakční dohody české a německé buržoasie v Rakousku, kterou »punktace« představovaly, když bylo zřejmé, že staročeši se »punktacemi« v očích všeho českého lidu zcela zdiskreditovali, přešli do řad mladočechů. Ve volbách do říšské rady r. 1891 byli staročeši zcela smeteni přesto, že podle tehdejších rakouských volebních řádů volili jen zámožní lidé, a vítězní mladočeši, představující dříve maloburžoasní oposici proti konservativní statkářské a velkokapitalistické české buržoasii, representované staročechy, nyní se stali jedinými představiteli veškeré české buržoasie.

Pádem staročechů ztratila Taaffova vláda významnou a spolehlivou oporu v říšské radě. Místo aby punktacemi upevnila svou posici, rozjitřila punktacemi ve chvíli, kdy masové dělnické hnutí dokazovalo neúspěšnost vládní protisocialistické persekuce, dosud ne tak ostře vystupující nacionální rozpory mezi českou a německou buržoasií. Neodstranila při tom ani rozpor mezi zájmy vedoucí skupiny rakouské buržoasie, opírající se o šlechtický velkostatek a mající mocné posice v těžkém průmyslu a bankovnictví (vídeňský Rothschild), a německé buržoasie v Rakousku, mající hlavní posice v průmyslu v severních a západních oblastech českého pohraničí a spojené stále pevněji s říšskoněmeckým kapitálem. Tak byly

»punktace« počátkem pádu Taaffova režimu v Rakousku, který byl příznakem, že chronická politická krise počíná v celé habsburské říši.

Objektivním základem rozporů buržoasního tábora, s nímž jsme se od počátku devadesátých let v Rakousku setkali, je zesílení a zrychlení tempa růstu imperialistických tendencí, k němuž tu proti předchozímu desetiletí dochází. Vzrůstající imperialistické rozpory byly v habsburské monarchii komplikovány a zostřovány silnými pozůstatky feudalismu. Jsou to zejména široké masy rolnictva a městské maloburžoasie rozkládané imperialismem, které se dostávají do ostré oposice vůči režimu. Příkladem toho byl boj proti punktacím, v němž se projevil zejména silný odpor rolnictva proti staročeským spřežencům se šlechtickými velkostatkáři. Jiným příkladem opositního protivládního hnutí v této době je tak zvané pokrokářské hnutí mládeže, mající stoupence v řadách pražských studentů.

Co to bylo »pokrokářské hnutí«: Zatím co vedoucí vrstva české buržoasie, představovaná od počátku devadesátých let mladočeskými politiky, neměla zájem na rozbití habsburské monarchie, která vedle velkého odbytiště představovala pro ni také záštitu před nebezpečným socialistickým hnutím dělnictva, existovaly v českém buržoasním národním hnutí i živelné radikální nálady projevující se nejvýrazněji právě v hnutí maloburžoasní mládeže. Výrazem těchto radikálních nacionálních a demokratických nálad české maloburžoasie na počátku devadesátých let minulého století bylo právě t. zv. pokrokářské hnutí. Vedle různých skupin buržoasní a maloburžoasní inteligence zasáhlo i jistou část dělnické mládeže, hlavně z řemeslnických dílen a obchodů v Praze. Představitelem tohoto dělnického proudu mezi pokrokáři byl typografický dělník a hlasatel t. zv. »pokrokářského socialismu« A. P. Veselý. Nespokojenost rozkládající se maloburžoasie, která se projevovala v Čechách růstem pokrokářských radikálů, měla svou současnou obdobu i ve Vídni, v Haliči a jinde.

V takové situaci mohla sociální demokracie dobře získat dělnické třídě spojence proti vládnoucím třídám habsburské monarchie zejména v pracujícím rolnictvu a v lidu utlačených národů monarchie. Veliký význam boje za všeobecné demokratické požadavky se projevil v úspěchu boje, který zahájila sociální demokracie počátkem devadesátých let za všeobecné hlasovací právo. V Čechách, kde se rozpory celého Rakouska koncentrovaly, neboť tu byla soustředěna většina průmyslu a

přitom byli Češi národně utlačováni, kde vlastnil největší podíl půdy šlechtický velkostatek, dosáhlo hnutí vedené dělnickou třídou pod heslem všeobecného volebního práva největšího rozmachu. Aby zvládla situaci v Čechách, pokusila se vláda na podzim r. 1893, kdy boj za volební právo po prvé vrcholil, zlomit hnutí vyhlášením stanného práva nad Prahou a okolím. Jako záminku vzala si smyšlené spiknutí Omladiny a uspořádala za tím účelem počátkem r. 1894 v Praze veliký politický proces s předáky »pokrokářské« mládeže, které obvinila za pomoci agenta provokatéra, že jsou členy tajného republikánského a se socialismem koketujícího spolku českých nacionalistů, t. zv. »Omladiny«. Využila při tom skutečnosti, že název omladina, znamenající prostě mládež, byl užíván jako obecné jméno pro různé spolky a schůzky mládežnické. Hlavním cílem vlády bylo však zamezit růst lidového hnutí v zemi s nejsilnější dělnickou třídou v monarchii. Při tom se jasně projevila zrádcovská a zbabělá politika mladočeské buržoasie. Mladočeši, kteří se vždy obávali jakéhokoliv masového revolučního hnutí, tím více se ho báli nyní, kdy nesmírně vzrostla síla dělnické třídy. Neváhali však demagogicky využít nespokojenosti maloburžoasních českých mas, projevující se v drobných demonstracích radikální mládeže, k tlaku na vídeňskou vládu. Kromě toho zamýšleli využít nacionálně radikálního »pokrokářského« hnutí k paralysování vlivu sociální demokracie. Mladočeskými agenty v řadách pokrokářů byli pozdější vedoucí představitelé finančního kapitálu, Rašín a Preis. Mladočeši, kteří využívali dosud nacionálního radikalismu »pokrokářů«, začali se jich, když byli »pokrokáři« zatčeni a odsouzeni na léta do žaláře, zříkat, zbaběle odsuzovat jejich radikalismus a všemožně se snažili dokázat vládě svou loyálnost.

Taaffe se pokusil oddálit krach své politiky návrhem volební reformy, která měla vzít vítr s plachet socialistickému dělnickému hnutí a posílit politickou reakci pomocí zaostalých, klerikálně ovlivněných mas rolníků z alpských zemí. Ve skutečnosti se tento návrh stal záminkou pro odstranění Taaffeho. 11. listopadu 1893 Taaffova vláda padla. Pád reakční Taaffovy vlády byl velkým úspěchem socialistického dělnického hnutí. Fakt, že Taaffe byl donucen navrhnout rozšíření volebního práva, nehledě na jeho motivy a porážku, posílil demokratické síly bojující za všeobecné, rovné hlasovací právo. Národnostně utlačený pracující český lid čerpal z Taaffovy porážky posilu k dalšímu boji.

Pádem reakčního Taaffova režimu se stala zjevnou politická

krise habsburské monarchie, v níž nové imperialistické rozpory, postupně narůstající, byly komplikovány a prohlubovány mnoha přežitky feudalismu. Tato krise se počátkem 20. století, kdy kapitalismus volné soutěže definitivně přerostl v imperialismus, dále prohloubila a na konci první světové imperialistické války vedla k rozkladu monarchie. Vnitřním zdrojem krise byla především skutečnost, že se koncem 19. století změnila rovnováha sil mezi buržoasií jednotlivých národů v habsburské říši, která byla základem dualistického poměru rakousko-uherského a uvnitř Rakouska zejména poměru česko-německého. Dále od devadesátých let dosáhlo dělnické hnutí vedené sociální demokracií takové síly, že postupně se již vytvářely objektivní předpoklady k rozbití monarchie.

Neustále sílící vnitřní slabost monarchie se projevovala roztoucí reakčností mezinárodního postavení habsburské říše od chvíle, kdy se středisko mezinárodního revolučního hnutí začalo přesouvat do Ruska, neboť zaostalý habsburský stát překážel pronikání revolučních myšlenek z Ruska na západ Evropy.

Vnějším výrazem politické krise bylo rychlé střídání vlád nejrůznějších stranických kombinací. Nejprve, za vlády Windischgrätzovy-Plenerovy, byl učiněn pokus opřít se znovu jednoznačně o německou buržoasii na úkor české. Když tento pokus v krátké době ztroskotal, usilovaly vládnoucí kruhy v Rakousku v době, kdy dělnické hnutí za hlasovací právo vrcholilo, aby opět dosáhly na základě drobných hospodářských kompensací a poskytnutí posic v státním aparátě dohody s hospodářsky mohutnící českou buržoasií, představovanou nyní mladočechy. Nejtypičtějším představitelem této politiky byla vláda Badeniho, která nastoupila dva roky po pádu Taaffovy vlády.

Badeniho vláda v mnohém připomínala vládu Taaffovu. Pokusila se provést to, na čem ztroskotal Taaffe, totiž vzít dělnickému hnutí hlavní akční politický program, hlasovací právo, a zachovat přitom v říšské radě rozhodující posici šlechtě a velkoburžoasii. Za tím účelem byla roku 1897 k dosavadním čtyřem volebním kuriím, v nichž volily do říšské rady majetné třídy obyvatelstva, připojena pátá kurie, všeobecná. Přes veškerou nepřízeň volebních řádů a úřadů dosáhli sociální demokraté ve volbách v březnu 1897 velkého úspěchu. V Čechách dosáhli sociální demokraté 30—48 % všech hlasů. Do říšské rady vstoupilo 14 sociálně demokratických poslanců, 11 z nich bylo zvoleno v českých zemích.

Vládnoucí třídy habsburské monarchie, rozzuřené úspěchem socialistických dělníků, rozpoutaly proti rostoucímu vlivu sociální demokracie novou vlnu bojovného nacionalismu. Badeni byl představitelem téže skupiny rakouských vládnoucích tříd opírající se o šlechtitelský velkostatek jako Taaffe. Podobně jako Taaffe se pokusil prosadit zájmy této velkoburžoasní a velkostatkářské skupiny, křížící se se zájmy skupiny německé průmyslové buržoasie v Rakousku, spojené s říšskoněmeckým kapitálem, tím, že chtěl získat oporu v české buržoasii. Jako kdysi, když staročeši vstoupili na říšskou radu, aby podporovali Taaffovu vládu, tak i nyní, aby byla ukonejšena nespokojenost českého lidu s vládní rakušáckou politikou mladočeských poslanců, provedla vláda některé nepatrné ústupky. Především vydala pro Čechy a pak pro Moravu nová jazyková nařízení, podle nichž se rozšiřovala pravomoc nižších úředních instancí civilní a soudní správy i v jednání bez účasti stran, tedy v jednáních vnitroúředních, užívat vedle němčiny také češtiny na území Čech a Moravy, aniž tím ovšem byla v sebemenším otřesena povinnost užívat německého úředního jazyka ve stycích s úřady vyššími a se všemi úřady v druhých zemích monarchie, zejména vídeňskými centrálními úřady. Výlučně německou úřední řeč zachovaly si úřady vojenské, na něž se nařízení nevztahovala. Badeniho jazyková nařízení se sice dotýkala jen zcela nedostatečně a nedůsledně jazykové otázky, která nebyla hlavní věcí při nerovnoprávném postavení českého národa v Rakousku, čeští buržoasní politikové však líčili nařízení jako základní krok k odstranění národnostního útlaku českého lidu. Ve skutečnosti byli nařízeními nadšeni proto, že se jimi české buržoasii umožňovalo daleko lépe než dosud ovládnout rakouskou státní správu v Čechách a na Moravě. Jazyková nařízení byla signálem pro německé nacionalisty k protičeským demonstracím, které se v českém pohraničí změnily v pogromy na české menšiny. V celých Čechách, potvrzuje se v jedné současné německé brožuře výslovně, není žádného čistě německého území. Obyvatelstvo je nejvýš více či méně smíšené. »Německé území má býti proto tak rychle, jak je to jen možné, za každou cenu vytvořeno.« Tomuto cíli měly sloužit násilnosti proti českému obyvatelstvu v národnostně smíšeném českém pohraničí.

Projevy brutality se strany německých šovinistů byly v českém pohraničí denním zjevem, proti němuž marně bojovali čeští i němečtí socialističtí dělníci spolu s demokratickými, slušnými lidmi jiných vrstev obyvatelstva. Vrcholu surovosti

dosáhla zběsilost nacionalistů v Chebu, který byl během několika dnů »vyčištěn« od nenáviděných Čechů. Tohoto příkladu následovaly zfanatisované německé buržoasně nacionalistické kruhy také v jiných pohraničních českých městech. Na české lidi byly pořádány pogromy, vytloukána okna bytů, škol a veřejných budov českých obyvatel. Zejména sociálně podřízeného postavení českého lidu bylo využito německými buržoasními nacionalisty. Dělníci, zřízenci a vůbec čeští zaměstnanci byli na hodinu propouštěni, takže se velké množství českého lidu v pohraničí ocitlo uprostřed zimy 1897 naráz bez práce. Nezaměstnaní byli ihned německými obecními radami vypovídáni z obcí. Tak na příklad z města Žatce bylo v posledních dnech listopadu vypovězeno na 205 českých rodin, podobně v malém městečku Bílině obydleném více než z poloviček Čechy bylo vypovězeno rázem 56 českých rodin a obdobně si počínaly německé obecní rady od malých vesnic až po velká města, jako Děčín, Most, Ústí atd., všude, jen aby je mohly prohlásit za »čistě« německé území. V říšské radě zahájili němečtí nacionalističtí poslanci obstrukci proti vládě. V čele německého šovinismu šli Schönererovi »všeněmci«.

Vnitřní otřes, způsobený roku 1897 v Rakousku nacionalistickými kravály, byl tak silný, že se projevil i v oslabení mezinárodního politického postavení Rakouska. Zejména v sousedním Německu, jehož vládnoucí vrstvy byly těsně spjaty se zájmy německé průmyslové buržoasie v Rakousku, byl o vývoj poměrů v Rakousku roku 1897 velký zájem.

Vládnoucí třídy v Rakousku současně použily vybičovaných nacionálních vášní k boji s dělnickým hnutím. Na německé straně aktivisovala buržoasie v této době »Verband deutscher Gehilfen und Arbeiter in Österreich«, založený již před desítiletím a hlásící se k rasistickému šovinismu »všeněmců«.

Na české straně začala buržoasie r. 1897 rozvíjet hnutí »národních dělníků«, jimž se v této chvíli staví do čela Václav Klofáč. Také jejich ideologií se stal reakční šovinismus, rasistický antisemitismus a nenávist k marxismu. R. 1898 přijala organisace »národních dělníků« název »české strany národně sociální« a V. Klofáč, který byl stále ještě v zaměstnaneckém poměru k redakci mladočeských »Národních listů«, se r. 1899 stal i formálně předsedou nové strany.

Moc německé buržoasie v Rakousku byla veliká. 1. listopadu 1897 musil Badeni odstoupit a nová Gautschova vláda nahradila jeho jazyková nařízení jiným, kompromisním řešením jazykové otázky. Mladočeši toho použili a vyvolali pomocí »ná-

rodních dělníků« v Praze kraválý proti Němcům, židovským obchodům a sociálním demokratům. Gautschova vláda vyhlásila na jejich potlačení nad Prahou výjimečný stav. Přitom ovšem mladočeši nepřerušili svou spolupráci s rakouskou vládou, čehož nejlepším dokladem je skutečnost, že mladočech dr. Kaizl, jeden z bývalé skupiny realistů, se stal, když v druhé polovině roku 1898 Gautschovu vládu nahradila vláda Thunova, ministrem financí. Protože nemohla dosáhnout v říšské radě náležité opory, vládla Thunova vláda absolutisticky pomocí § 14. Nejznámějším činem této vlády bylo zdražení osobních potřeb, jmenovitě potravin, zvýšením nepřímých daní. Zejména daň na cukr byla zvýšena a jejím výnosem kryta zvýšená odměna cukrovarníkům za cukr, vyvážený lacino do ciziny. Nakonec však r. 1899 musela být pro odpor německé buržoasie jazyková nařízení přece jen odvolána a na vídeňské říšské radě obstrukci německou vystřídala obstrukce česká.

Demonstrace německých nacionalistů proti českým menšinám se střídaly s demonstracemi českých nacionalistů, které zejména po zrušení jazykových nařízení r. 1899 vzplanuly na Moravě a ve Vsetíně a Holešově vedly dokonce ke krveprolití.

Reakční síly vládnoucí v Rakousku doufaly, že se bojová energie lidových mas, která se pod vedením dělnické třídy, seskupené kolem sociální demokracie, ukázala od r. 1890 tak nebezpečnou jejich panství, vybije ve štvanicích buržoasních nacionalistů a moc vládnoucí reakce tak bude zabezpečena. Další vývoj ukázal, že buržoasní nacionalismus, ani když byl později podporován zákeřnými buržoasními agenty v řadách vedení sociální demokracie, neochromil natrvalo revoluční dělnické hnutí a nezachránil reakční habsburskou monarchii.

Mnohostrannému a složitému vývoji sociálně ekonomickému a politickému v období přerůstání kapitalismu volné konkurence v imperialismus odpovídal také mnohostranný a složitý vývoj kulturní. Do posledních dvou desetiletí 19. stol. spadá rozsáhlé dílo básníků Jaroslava Vrchlického a Julia Zeyera. Velikou úlohu v udržení a rozvíjení národní lidové tradice české sehrály historické romány a povídky Aloise Jiráska. V hudebním umění působí v této době Zdeněk Fibich a Antonín Dvořák. V oboru výtvarných umění nejvýraznějšími osobnostmi jsou malíř Mikoláš Aleš a sochař Josef Myslbek. Rostoucí význam dělnické třídy v společenském životě projevuje se ve zvýšené pozornosti, kterou otázce dělnické věnovali v této

době klasikové národní literatury, a v literárních projevech prvních socialistických dělníků roztroušených v různých dělnických časopisech a kalendářích. Počínající rozklad buržoasní společnosti se projevil v posledních letech 19. stol. také v kultuře nástupem reakčních dekadentních živlů, soustředěných kol Moderní revue.

## III. ČESKÉ ZEMĚ V OBDOBÍ IMPERIALISMU PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU IMPERIALISTICKOU VÁLKOU (1900—1914)

### 1. Mezinárodní situace

Počátkem 20. století vstupuje kapitalismus v mezinárodním měřítku do svého nejvyššího, imperialistického stadia. V období světové hospodářské krise 1900—1904, která vystřídala zbrojní konjunkturu z posledních tří let století, dovršilo se ovládnutí světového hospodářství monopolními svazky finančního kapitálu. Finanční kapitál vytvářející monopoly v mezinárodním měřítku rozdělil svět na své zájmové sféry, koloniální panství a sféry vlivu vedoucích imperialistických mocností.

Začal se rozvíjet boj o nové dělení rozděleného již světa. Roku 1898 USA rozpoutaly válku proti Španělsku a uchvátily jeho kolonie na ostrovech Střední Ameriky a v Tichomoří. Na přelomu století rozpoutala Velká Britannie válku proti burským republikám o panství nad jižní Afrikou. Roku 1905 došlo k válce rusko-japonské o panství nad Mandžuskem. Roku 1898 začalo Německo provádět velkorysý program námořního zbrojení s cílem ohrozit námořní prvenství Velké Britannie a zmocnit se britského koloniálního panství a světovlády. Rozpor německo-britský se stal nejostřejším rozporem mezi imperialisty. Nutil Velkou Britannii, aby opustila politiku »skvělého osamocení« a začala se sbližovat s Francií a Ruskem, spojeným již od devadesátých let dohodou proti imperialistům Trojspolku. Tak se Evropa v období 1900—1914 rozestoupila na dva navzájem proti sobě stojící bloky mocností, Trojspolek, Německo—Rakousko-Uhersko—Italie, a Trojdohodu, V. Britannie—Francie—Rusko, které se pak utkaly ve světové válce 1914—1918 o nové rozdělení světa. Rakousko-Uhersko bylo jakousi výspou německého imperialismu proti Balkánu a Blízkému Východu.

Situace na Balkáně, kde v osmdesátých letech minulého století získalo Rakousko-Uhersko převahu nad Ruskem, se počátkem 20. století změnila. Především se Srbsko, z něhož byla vyhnána dynastie Obrenovičů zaprodaná Rakousko-Uhersku, zbavilo rakousko-uherského vlivu. Hlavními spojenci Rakouska na Balkáně se staly osmanské Turecko a Bulharsko, v němž vládla dynastie německých Koburgů. R. 1908 připojilo Rakousko-Uhersko dvě jihoslovanské země Bosnu a Hercegovinu obsazené od 1878 rakouským vojskem k svému území.

Tím se velmi zostřila mezinárodní situace, zejména vzrostlo napětí mezi Rakousko-Uherskem na jedné straně a Srbskem a Ruskem na straně druhé. R. 1912 dovršily balkánské národy své osvobození z turecké poroby. Vojska Srbska, Černé Hory, Bulharska a Řecka smetla z Balkánského poloostrova zbytek tureckého panství, až na okolí Bosporu a Dardanel s Cařihradem. Působením rakouské diplomacie byly vyvolány rozpory mezi Bulharskem a Srbskem, jež vedly r. 1913 k válce mezi oběma zeměmi. Na stranu Srbska se postavily všechny ostatní balkánské státy, včetně Rumunska a Bulharsko bylo rychle poraženo a zbaveno výsledků vítězství nad Tureckem. Tak sice došlo v letech 1912—1913 k osvobození balkánských národů z tureckého jařma, avšak současně se celý Balkán stal oblastí křížících se zájmů jednotlivých imperialistických bloků, do jejichž područí zavlékaly národy balkánských zemí reakční vlády. Výsledkem bylo nesmírné utrpení a zpustošení území národů balkánského poloostrova za 1. světové imperialistické války, jež se odehrávala v značné míře na jejich území.

V dělnickém hnutí nastaly v souvislosti s nástupem imperialismu výrazné změny. V důsledku zkorumpování určitých skupin dělnické třídy v hlavních imperialistických zemích západní Evropy a jejich přeměny v dělnickou aristokracii nabyly v sociálně demokratických stranách těchto zemí, které byly až do této doby nejsilnějšími a vedoucími stranami mezinárodního dělnického hnutí, dočasně převahy oportunistické živly, které se tak zmocnily vedení II. internacionály vůbec. Oportunismus si vytvořil na přelomu 19. a 20. století, kdy staré sekty a směry byly již dávno zatlačeny a marxismus byl jediným vůdčím učením v dělnickém hnutí, novou agenturu — revisionismus. Revisionisté pod rouškou vědecké kritiky marxismu vyklešťovaly socialismus, zbavovali jej jeho revolučního jádra. Vedoucím ideologem revisionismu v mezinárodním měřítku byl Eduard Bernstein. Revisionisté ovšem nestáli přímo v čele stran II. internacionály. Oficiální vůdcové sociálně demokratických stran slovy se hlásili k marxismu a smířlivecky revisionisty kritisovali, ponechali však revisionisty v řadách strany a v praxi prováděli reformistickou politiku v duchu revisionismu. Tato skutečnost byla pro dělnické hnutí tím nebezpečnější, že počátkem 20. století končilo období klidného vývoje a úspěšného dobývání reforem pomocí parlamentního a odborového boje a nastávalo nové období přímých revolučních srážek. Těžisko revolučního hnutí, které bylo v 19. století v západní Evropě, přesunulo se od přelomu 19. a 20. století do

Ruska, kde v letech 1905—1907 došlo k první buržoasně demokratické revoluci proti carismu. První ruská revoluce měla ohromný ohlas zejména ve střední a východní Evropě a v koloniálních a polokoloniálních zemích Asie. V souvislosti s přesunutím těžiska revolučního hnutí ze západní Evropy na východ je také třeba vidět skutečnost, že předvoj ruské dělnické třídy, bolševická strana, je v období před první světovou imperialistickou válkou jedinou důslednou marxistickou stranou II. internacionály, stojící v čele boje levých revolučních představitelů mezinárodního dělnického hnutí proti oportunismu revisionistů a jejich spojenců — smířliveckých centristů stojících v čele II. internacionály. Ruští komunisté, vedení Leninem, řešíce problémy ruské revoluce, řešili úkoly, stojící před celým mezinárodním dělnickým hnutím a rozvíjeli tvůrčím způsobem Marxovo a Engelsovo učení v nových podmínkách imperialismu.

## 2. Hospodářský a sociální vývoj

Světová hospodářská krise počátkem 20. století zasáhla velmi citelně také habsburskou monarchii a dovršila ovládnutí celého hospodářského života společnosti v Rakousko-Uhersku monopolními svazky finančního kapitálu.

Díky rostoucímu nerovnoměrnému rozvoji hospodářství zvyšovala se i nadále převaha těžkého průmyslu. Nejrychleji se rozvíjel průmysl zbrojní, chemický a nově vznikající průmysl automobilový. Postupně vyrůstaly mohutné velkopodniky, jako byla Škodovka, Báňská a hutní, Pražská železářská a pod. Veškerou těžbu uhlí a hutní výrobu ovládalo v českých zemích 5 hlavních akciových společností, které byly závislé na německém kapitálu.

V letech 1905—1907 došlo ke krátké a slabé konjunktuře, kterou vystřídala v letech 1907—1909 krise, probíhající pod vlivem celní války a bojkotu rakouského zboží na Balkáně po anexi Bosny a Hercegoviny. V letech 1910—1911 nastala opět mírná konjunktura, která měla výrazně zbrojní charakter a týkala se převážně těžkého strojírenství, elektrotechnického průmyslu a automobilek. V letech 1912—1914 však došlo k nové ostré hospodářské krisi, která probíhala pod vlivem balkánské války a bezprostředních příprav k válce světové. Proto byl krisí těžce postižen zejména lehký průmysl spotřební, zatím co zbrojní průmysl jel na plné obrátky.

V období předválečného imperialismu se stal v českých ze-

mích rozhodujícím činitelem finanční kapitál. Nejsilnější byla finanční skupina vídeňská, těsně spojená s kapitálem říšskoněmeckým. Tato skupina ovládala veškerý těžký průmysl. Český kapitál byl investován především v potravinářském průmyslu a strojírenství. Koncentrace finančního kapitálu dosáhla v českých zemích značného rozsahu. Většina rozhodujícího kapitálu české buržoasie byla soustředěna v Živnostenské bance v Praze. Její váha se projevila i v tom, že se stala členem bankovního konsorcia největších rakouských bank, které měly monopol na zisky z rakouských státních půjček. Intensivně se český kapitál podílel na vývozu kapitálu do zahraničí. Český finanční kapitál směřoval ve své expansi zejména na Slovensko, na Balkán, do Polska a do Ruska. Mladočeši, vedeni Kramářem, pokoušeli se tuto hospodářskou expansi ideologicky podepřít ideologií, t. zv. novoslovanstvím, které expansi vydávalo za pomoc »zaostalejším slovanským zemím«. Rostoucí hospodářská síla české buržoasie se projevovala v tom, že česká buržoasie se aktivně podílela na imperialistických plánech Rakousko-Uherska a její představitelé dosahovali význačných míst v rakouském státním aparátě.

Imperialismus urychlil rozklad rolnictva. Došlo k značnému zostření protikladu měst a venkova. Zemědělství v českých zemích bylo nejpokročilejší v monarchii. Přesto však pod tlakem značných feudálních přežitků zaostávalo stále více za rozvojem velkoprůmyslu. Více než jedna třetina půdy v českých zemích byla v rukou aristokratického velkostatkářstva a valná část ostatní půdy byla v rukou kulaků. Velkostatkáři i kulaci se opírali ve svém podnikání o přidružený potravinářský průmysl (zejména cukrovarnictví). K upevnění své převahy na vesnici podporovali kulaci v českých zemích rozvoj kapitalistického zemědělského družstevnictví, jehož koncentrace v rukou úzké skupiny velkokapitalistů byla před válkou dovršena zřízením Agrární banky v Praze a Moravské agrární banky v Brně. Zostření konkurence a rostoucí výrobní náklady zemědělské výroby stupňovaly do obrovské míry zadlužení drobných a středních rolníků. Ti opouštěli půdu, odcházeli do měst, nebo se vystěhovávali do zámoří.

Od r. 1857 do r. 1910 vzrostl v Čechách počet desetitisícových měst z 8 na 56 a počet obyvatelstva v nich z 238.286 na 1,384.974, to znamená, že r. 1857 bydlelo ve městech s 10.000 a více obyvateli 5,06 % všech obyvatel Čech a o 50 let později již 20,9 %. Během poslední třetiny 19. století vy-

rostla významná centra hornictví, hutnictví a strojírenství na lidnatá střediska. Bylo to Plzeňsko, Mostecko, Kladensko a pražská předměstí, jako Žižkov, Vysočany, Smíchov v Čechách a revír ostravsko-karvínský a Brno.

Vývoj sociálního postavení pracujících byl ovlivňován rostoucí drahotou potravin a stále rostoucími spotřebními daněmi v souvislosti se zbrojením a přípravou války. K tomu přistupuje jako neustále rostoucí a masovější zjev nezaměstnanost. V letech před první světovou válkou se stěhovaly ročně 0,3 % obyvatel českých zemí (t. j. asi 28.000 lidí) do ciziny, protože nemohly doma nalézt obživu. V souvislosti s vývozem kapitálu sílí vykořisťování obyvatel zaostalých okrajových území monarchie a zemí na Rakousku závislých, obydlených hlavně zemědělským lidem národnostně utlačovaným. Z nadzisků, vyždímaných z těchto jakýchsi »vnitřních kolonií« Rakousko-Uherska, byla v hospodářských centrech říše podplácena tenká vrstva dělnické aristokracie. Byly to především špičky kvalifikovaných dělníků, zejména mezi montéry, železničáři, dělníky zbrojovek a pod. Tato úzká vrstva dělnické aristokracie lišila se svou životní úrovní ostře od bídného života širokých mas proletariátu a přibližovala se spíše životnímu způsobu drobné buržoasie. Byla hlavní sociální základnou oportunismu v dělnickém hnutí v období imperialismu. Stav, kdy na jedné straně rostlo zbídačování mas pracujících a na druhé straně monopolní kapitál korumpoval malou skupinu dělnické aristokracie, vedl k tomu, že v předválečném období, kdy se neustále množily projevy oportunismu v řadách sociálně demokratických vůdců, se projevovala současně v Rakousku neustále rostoucí síla masového dělnického hnutí.

### 3. Vývoj dělnického hnutí

Počátek 20. století stál ve znamení ohromných třídních srážek proletariátu s buržoasií. Hned 2. ledna 1900 byla zahájena stávka na ostravských dolech Karolině a Salomon, která se během týdne rozšířila na stávku všech, více než 30.000 ostravských horníků. Základním požadavkem stávkujících bylo zkrácení pracovní doby na 8 hodin denně. Stávka ostravských horníků se stala podnětem k nejmohutnějšímu bojovému vystoupení dělnické třídy po roce 1890, které svým významem daleko přesáhlo rámec pouhého hospodářského boje, — k všeobecné stávce horníků v českých zemích. 15. ledna 1900

vstoupilo do stávky 10.000 horníků kladenské pánve, 19. ledna se připojilo více jak 25.000 horníků severočeské hnědouhelné pánve, k níž po 20. lednu přibylo ještě více jak 5000 horníků pánve falknovské a přes 7000 horníků kamenouhelné pánve západočeské. Ještě do konce ledna připojil se ke stávce zbytek asi 1300 horníků v severovýchodních Čechách a 21. února přibližně stejný počet horníků z rosicko-oslavanské pánve na Moravě. Stávka 80.000 českých horníků trvala do konce března, horníci v pánvi nýřanské a sokolovské stávkovali do 4. dubna a kladenští horníci dokonce až do 17. dubna. Masová hornická stávka otřásla monarchií. Úřady zastrašeny jednotným vystoupením desetitisícových dělnických mas neodvážily se sáhnout k obvyklému prostředku — vyprovokovat srážku s ozbrojenou mocí a utopit stávku v krvi, jako tomu bylo za hornických stávek dříve, r. 1889 v Kladně, r. 1890 v Nýřanech, r. 1890 a 1893 v Ostravě, 1893 ve Falknově. R. 1900 jel vyjednávat se stávkujícími dělníky sám ministr orby z Vídně, do jehož resortu důlní podniky náležely. Hornickým požadavkem zkrácení pracovní doby musila se zabývat vídeňská říšská rada. Hornická stávka 1900 byla důkazem velikého bojovného odhodlání pracujících mas v Rakousku. Avšak od přelomu století se začíná projevovat rozpor mezi bojovým odhodláním dělnických mas a oportunismem některých vedoucích činitelů sociální demokracie ovlivněných revisionismem. To také způsobilo, že ani veliké bojové vystoupení horníků ve stávce 1900 neskončilo úplným vítězstvím. Vůdcové sociální demokracie stávku nerozvíjeli jako jednotné hnutí, ale vedli ji jako akce jednotlivých uhelných revírů, přes jednotnou vůli stávkujících. V centru stávky v Ostravě pak 19. března vystoupili sociálně demokratičtí funkcionáři před stávkujícími horníky v duchu revisionistického přeceňování parlamentu a žádali, aby horníci stávku zakončili bez výsledku, neboť vídeňská říšská rada odročila své zasedání, a proto prý by stávka »nemohla míti na příští postup parlamentární akce rozhodujícího vlivu«. Stávkující horníci ovšem byli rozhořčeni touto zradou vůdců, jimž dosud věřili. Výsledkem byl zmatek v řadách stávkujících, jehož využili národně sociální agenti k své provokatérské a rozkolnické činnosti. Přes veškeré manévry nepřátel dělnictva neodvážily se vládnoucí třídy jednoduše odmítnout požadavek horníků a říšská rada přijala r. 1901 zákon o devítihodinové pracovní době v dolech.

V roce 1901 projevil se sice oproti roku 1900 pokles stáv-

kové vlny, ale hned následujícího roku začal nový vzestup, který se již nezastavil a vyvrcholil pak v slavných letech 1905—1907.

Současně se již od konce minulého století začalo vedle stávkového hnutí rozvíjet demonstrační hnutí vedené dělnickou třídou proti daňové a celní politice rakouské vlády, která v zájmu vládnoucích tříd zvyšovala ceny spotřebního zboží. Veliké třídní boje dělnické třídy byly projevem revoluční energie, ukryté v lidových masách, a dokladem krise habsburského státu, která začala v devadesátých letech minulého století, ale jejíž vyvrcholení se projevilo až ve 20. století v souvislosti s podněty, které poskytlo revoluční hnutí v Rusku.

Hlavním akčním heslem, pod nímž, nehledě na počínající oportunistický rozklad, sociální demokracie vedla dělnické hnutí jako předvoj všelidového osvobozeneckého protirakouského hnutí, bylo i počátkem 20. století demokratické, rovné, všeobecné hlasovací právo. Již roku 1904 bylo zřejmé, že neustále se stupňující nespokojenost pracujících povede k novým hlubokým politickým otřesům v Rakousku. Jen úřední statistika hospodářských stávek udává počet stávkujících dělníků v Předlitavsku za r. 1904 na více jak 64.000 dělníků, z čehož asi $^1/_3$ připadla na české země. Ještě více vzrostla toho roku mohutnost a útočnost politických akcí vedených sociální demokracií. Zejména od podzimu 1904 vzplanul boj za všeobecné, rovné hlasovací právo v Rakousku novou silou a VI. sjezd československé sociální demokracie, který se sešel v říjnu 1904 v Prostějově, vyslovil se pod vlivem bojovného nadšení dělnických mas i pro použití generální stávky v boji za hlasovací právo.

V roce 1905 dostalo se lidovému hnutí vedenému sociální demokracií veliké posily v revolučním hnutí v Rusku. Láska k ruskému národu je tradiční národní vlastností českého a slovenského lidu od počátků našich moderních dějin. V dobách, kdy carismus platil ještě za mocného četníka mezinárodní evropské reakce, dovedl náš svobodomyslný lid dobře rozlišovat mezi reakční carskou vládou a velikým ruským národem. Je známo, že průkopníci socialismu, kteří ve svých listech ostře tepali reakční carismus, měli hluboký obdiv k ruským revolučním demokratům. Tento vztah a lásku českého lidu k velikému ruskému národu nemohli porušit ani sociálně demokratičtí oportunisté, kteří ve službách české buržoasie a na rozdíl od revolučních průkopníků socialismu

všemožně tajili před naším lidem boj revolučních sil ruského lidu, představovaných od počátku 20. století bolševiky, a za jediného představitele Ruska vydávali cara a reakční ruskou buržoasii. Zprávy o I. ruské revoluci, ať jakkoli kusé a nepřesné, nalezly hluboký ohlas v naší vlasti. Dvojnásob hluboký ohlas měla tu ruská revoluce proto, že zlořády a feudální přežitky, despotická moc carského dvora, feudální statkářské šlechty a špiček velkoburžoasie, zbídačení pracujících, nedostatek půdy u rolníků, národnostní útisk, vše, proti čemu se pozvedl ruský lid, nalézalo svou obdobu také v habsburském Rakousku.

Bouřlivý ohlas revolučních událostí v Rusku vyvrcholil na podzim r. 1905 v souvislosti se zářijovou stávkou v Moskvě a ostatních důležitých centrech carské říše. 24. září sešlo se v Praze na Havlíčkově náměstí 35.000 lidí k demonstraci za hlasovací právo. K dělníkům se přidávaly i masy maloměšťáků. Buržoasní politikové a vládnoucí třídy se vyděsili. Když se 26. září sešla ve Vídni říšská rada ke svému podzimnímu zasedání, podali mladočeši pilný návrh na zavedení všeobecného, rovného hlasovacího práva. Představitel špičky průmyslové a české buržoasie Karel Kramář volal tehdy v říšské radě poděšeně: »Otevřte brány zastupitelstva lidu širokým vrstvám národa, otevřte je dobrovolně a uchráníte tuto velikou říši před velikým nebezpečím. Na sousedním státě ruském vidíte strašlivé následky toho, nedá-li se zavčas to, co se dát musí.« Návrh všeobecného, rovného hlasovacího práva dosáhl tehdy ve sněmovně již nadpoloviční většiny. Poněvadž však šlo o změnu ústavy, bylo třeba většiny dvoutřetinové. Proto návrh na volební právo tehdy ještě neprošel. Zásadně byli proti rovnému právu šlechtičtí velkostatkáři v panské sněmovně.

10. října znovu demonstrovalo v Praze 10.000 lidí za hlasovací právo.

Koncem října se sešel ve Vídni IX. sjezd sociální demokracie v Rakousku. Byl to poslední všerakouský sjezd. Po roce 1905 se nacionální sociálně demokratické strany zcela osamostatnily a společné federativní orgány byly odstraněny. Federace byla předstupněm úplného separatismu.

Když 30. října 1905 došla do Rakouska zpráva o carově ústupu v manifestu, slibujícím Rusku ústavní parlamentní vládu, zachvátilo všechen lid ohromné nadšení nad porážkou carismu a úspěchem ruské revoluce. IX. sjezd se rozešel s výzvou k boji za hlasovací právo všemi prostředky, včetně ge-

nerální stávky, a ještě téhož večera stálo ve vídeňských ulicích na 50.000 dělníků. Demonstrací se také zúčastnili delegáti sociálně demokratického sjezdu. K největším demonstracím a srážkám s policií, při nichž bylo zraněno na 100 osob, došlo ve Vídni 2. listopadu.

V Praze 1. listopadu mluvil k improvisovanému táboru lidu před redakcí Práva lidu soudruh Šmeral: »Když v Rusku tyranská moc despotismu se kácí . . ., dá se myslit, že by dělnictvo v Rakousku dál klidně snášelo potupné jho bezpráví? České dělnictvo každou vzpomínkou zneuctilo by jen veliké hrdiny ruské revoluce, kdyby nyní samo nedovedlo kráčeti ve šlépějích vznešeného jejich příkladu, kdyby nedovedlo po případě i život položit za to, zač bojuje!«

Demonstrace pokračovaly denně v Praze i venkovských městech a stupňovaly se. V Praze vyvrcholily velikou demonstrací na Václavském náměstí, na niž zaútočila při rozchodu policie. Přitom byl policií v Havířské ulici zastřelen sklenářský učeň Jan Hubač. Po této provokaci demonstrace ještě zesílily, demonstranti útočili na policii kamením, dělníci volali po ozbrojení svých řad, na mnoha místech v Praze začali demonstranti spontánně budovat barikády. Příslušníci policie se stali nejnenáviděnějšími osobami. Vstoupil-li policista do tramvaje, přinutili ho ostatní pasažéři vystoupit, obyvatelé nutili domácí, aby vypovídali strážníky z bytů. Místodržitel uvažoval o vyhlášení stanného práva. Neodvážil se toho. Zato však bylo v Praze stejně jako v dalších průmyslových střediscích potajmu soustředěno vojsko.

Od 26. října zahájili železničáři svou pasivní resistenci. Hrozivý růst revoluční nálady donutil vládu k rychlému ústupu. 3. listopadu prohlásil poděšený císař ministerskému předsedovi Gautschovi, že se rozhodl zavést v celé říši všeobecné, rovné volební právo. Vláda se usnesla ihned předložit návrh všeobecného, rovného hlasovacího práva a vyhlásila 4. listopadu toto rozhodnutí ve svém listě Wiener Abendpost, při čemž poznamenala: »Nesmí se přehlížet, že těmto přáním (t. j. volebnímu právu) se dostalo mohutné podpory událostmi v jiných státech.«

Dne 6. listopadu podepsali čeští buržoasní politikové všech odstínů (Kramář, Masaryk, Klofáč, Baxa a pod.), a také dva sociální demokraté, Němec a Soukup, poplašnou výzvu: »Veliká myšlenka spravedlnosti a práva, všeobecné, rovné volební právo jest v nebezpečí! Důstojné manifestace obrátily se v bouře a krveprolití. My ukážeme světu, kdo obratem tím je

vinen! Cítíme vřele se všemi těmi, kteří pro všeobecné právo volební pracují a trpí, kdo nechce dáti záminku odpůrcům všeobecného volebního práva . . ., aby vší silou se starali, aby manifestace zůstaly klidné a důstojné.« Dále pak se říkalo: »Dokažte celému světu svým klidem, svou disciplinovaností, že jste zralí pro všeobecné právo hlasovací a nedejte se svésti k násilnostem těmi, kteří s radostí uvidí, poškodíte-li dobré jméno slovanské Prahy a dáte-li sami záminku nepřátelům vašich práv, aby vám je i dále odpírali.

Pořádkem v ulicích pražských a předměstích a důstojnými manifestacemi k všeobecnému volebnímu právu!«

Následujícího dne 7. listopadu pak byla uveřejněna v Právu lidu výzva »Dělnictvu pražskému a okolnímu!«, v níž se sdělovalo, že poněvadž boj o hlasovací právo vedl až k otevřeným střetnutím dělnictva s četnictvem a ke krveprolití, usnesl se výkonný výbor československé sociální demokracie zahájit okamžité jednání s dělnickými organisacemi všech národností v Rakousku za účelem dalšího společného postupu, po případě za účelem organisování a vyhlášení generální stávky. »Poněvadž je nutno,« pokračovalo sociálně demokratické provolání, »aby boj za občanskou rovnost byl veden jednotně a organisovaně, žádáme všechno dělnictvo, aby až do ukončení tohoto vyjednávání nezahajovalo ojedinělé stávky a další hromadné projevy pouliční dřív, dokud k tomu všude najednou nebude vyzváno svými důvěrníky!« »Pro ten okamžik,« jak se říkalo v provolání dále, »spokojíme se s pasivní resistencí železničářů, kteří za jeden svůj požadavek kladou hlasovací právo.« Železničáři téhož dne rozšířili svou resistenci na všechny tratě v říši. Dále se varovalo před agenty provokatéry a různými pochybnými živly, »kdyby se tyto pokoušely strhnout nynější hnutí na dráhy, které by snad byly milými policii a vládě, které by však nebyly nikterak ve prospěch veliké věci, za niž bojujeme«. Zejména varovali před poškozováním soukromého majetku a hovořili o důstojnosti »našeho zápasu za práva lidu«. Úlohu sociálně demokratických předáků zhodnotily následujícího dne buržoasní brněnské Lidové noviny: »Dělníci jsou krajně rozezleni a odhodláni vytrvat v boji za všech okolností. Dělnickým vůdcům podařilo se jen s napětím všech sil udržet dělnictvo v továrnách a zamezit předčasný výbuch generální stávky.« 13. listopadu, když státní dráhy navrhly železničářům, jejichž obstrukce buržoasii a rakouskému státu ohromně škodila, nepatrné ústupky, sociálně demokratičtí a odboroví předáci ohlásili ukončení pasivní resistence želez-

ničářů. Stalo se tak sice proti vůli železničářů, avšak byla tím rozbita jejich jednota a morální síla, a tak celá resistence ochromena.

Veškerého svého umění obalamutit naše dělníky užil tehdy také T. G. Masaryk, který, když hnutí rostlo, šel chytře s ním, účastnil se sociálně demokratických demonstrací za hlasovací právo a i na nich hovořil. Tím se distancoval od ostatních, dělnictvu otevřeně nepřátelských politiků a získal si jistou důvěru dělnictva, aby v příhodné chvíli, kdy vinou zrádných vůdců hnutí buržoasii nepříznivé zakolísalo, mohl nyní hnutí rozkládat. Za tím účelem na příklad prohlašoval na schůzi své, t. zv. Pokrokové strany 10. listopadu 1905: »... poměry naše jsou však jiné než na Rusi. Tam lid je nevzdělaný, neumí ani číst, náš lid je vyspělejší... V zemích českých a vůbec v Rakousku sněm bude jen na demokratickém a pokrokovém stanovisku, budiž všeobecným právem hlasovacím a poměrným zastoupením.«

Poněvadž však masy se nedaly uklidnit žádnou demagogií a žádnými resolucemi a spontánní bojové lidové demonstrace neustále propukaly ve všech větších průmyslových městech, byla sociální demokracie donucena k nějaké velkorysejší akci. Na 28. listopadu, kdy sněmovna zahajovala své zimní zasedání, byla vyhlášena v celé říši generální stávka. Skutečně veškerá výroba toho dne se zastavila, nepracovalo se ani v obchodech. Ve velkých městech došlo k obrovským demonstracím. Ve Vídni se demonstrací zúčastnilo téměř 300.000 lidí, v Praze okolo 100.000. V pohraničním území uspořádali čeští i němečtí dělníci demonstrace společné. Tak v Mostě na čtyřicetitisícové demonstraci mluvil řečník česky i německy, podobně tomu bylo ve Falknově a jinde.

Mnohde měly demonstrace bouřlivý průběh. Tak v Lounech si demonstranti vynutili zastavení práce na nádraží. V Boskovicích na Moravě dokonce demonstranti vnikli do budovy soudu a násilím osvobodili uvězněné. Ve Slavkově se demonstranti střetli s četnictvem, které dva demonstranty zabilo a 6 těžce zranilo.

Bojovnost akce byla spontánní. Vedení sociální demokracie vynaložilo všechno úsilí, aby generální stávka, kterou omezilo na jediný den, měla klidný průběh, aby byla ne akcí bojovou, ale akcí, která měla být ventilem, jenž odvede nahromaděnou bojovnost dělnictva. V Praze, kde se stotisícová demonstrace shromáždila na Staroměstském náměstí, prohlašoval dr. Soukup, že hlasovací právo je počátkem cesty od demokracie

politické k socialismu, t. j. že kapitalismus přeroste v socialismus parlamentní cestou. Rakouský ministerský předseda Gautsch, aby vzal akci za hlasovací právo vítr z plachet, prohlásil 28. listopadu, že vláda připraví moderní volební reformu.

29. listopadu vydal výkonný výbor sociální demokracie provolání, v němž odtroubil bojovou demonstraci proletariátu: »Soudruhům, soudružkám a všem organisacím strany! Gigantický vzmach českých organisací sociálně demokratických, jakého jsme byli svědky po celou dobu agitace pro všeobecné, rovné, přímé a tajné hlasovací právo, vyvrcholený jediným dnem dělnictva všech národů v Rakousku dne 28. listopadu, naplňuje hruď každého příslušníka naší strany uspokojením a hrdostí.

Víme, že nad kolísavým prohlášením vlády Gautschovy a hlavně nad krvavými událostmi v městech moravských lomcuje nitrem každého z nás krajní neuspokojení a roztrpčení. Chápeme plně, že musilo se jedním rázem zmocniti tisíců dělníků přesvědčení, že v odpověď na prohlášení vlády a události moravské je nutno dáti další povel vpřed.

Než další postup náš nemůže býti veden dnes v jednom místě, v jedné zemi nebo snad jedním národem, ale musí býti zahájen solidárním postupem organisovaného dělnictva všech národností v Rakousku. Organisované dělnictvo sociálně demokratické nebude a nemůže zápasit odděleně, nýbrž vyčká pro další akci pokynů a usnesení důvěrníků strany.

Do té doby, než bude dán signál k novému, ohromnějšímu zápasu vyděděných, je nutno budovat dále s horečnou pílí a s nasazením všeho politické a odborové organisace . . .

V posledních hodinách s nadšením a sebezapřením připravujeme a posilujeme naše organisace, aby dovedly svést zápas rozhodný,« končí provolání, uveřejněné 30. listopadu 1905 v 35. čísle Práva lidu.

Dne 3. 12. uveřejnilo Právo lidu úvodník: »K noze zbraň a na stráž!« V jeho závěru se psalo: »Chápeme nesmírné rozechvění vaše, jež propuká každou chvíli a každý den jinde, ale spoléháme ve všem a skály stavíme na váš rozhled, vaše zkušenosti a vaši sebekázeň. Nepodnikejte nikde ničeho, dokud nebude dán veliký signál pro proletariát všech národů v Rakousku! Potom, ale teprve potom, kupředu a v rozhodné bitvě všechno pro všeobecné a rovné právo hlasovací! Dnes všichni k noze zbraň a na stráž!«

Generální stávkou 28. XI. 1905 revoluční hnutí v Rakousku vyvrcholilo. Když rakouská vláda otálela s volební reformou, začalo stávkové hnutí od léta 1906 znovu sílit. V této době po prvé ve značnější míře začalo zachvacovat i zemědělský proletariát, v rakouských poměrech svým počtem a nesmírným zbídačením velmi důležitou část dělnické třídy. Tlak lidového hnutí zmařil všechny reakční spekulace, jako bylo plurální volební právo a pod., a donutil říšskou radu 1. prosince 1906 přijmout konečně zákon o všeobecném, rovném hlasovacím právu.

První volby se konaly pak v květnu 1907. V jejich výsledku se obrazilo revoluční nadšení širokých vrstev lidu. Přes nepřízeň volebních řádů a přes spojené úsilí buržoasních stran stala se sociální demokracie nejsilnější stranou v Rakousku i v českých zemích a v českém národě. Co do počtu mandátů ji ovšem v Čechách předstihli agrárníci.

Bojem o všeobecné, rovné volební právo v letech 1905—1907 pod vlivem první ruské buržoasně demokratické revoluce vyvrcholil masový lidový osvobozenecký boj v Rakousku před první světovou imperialistickou válkou. Tento osvobozenecký boj, jehož se účastnil lid všech národů v habsburské monarchii, náleží k nejslavnějším tradicím mezinárodního revolučního hnutí. Hlavním oddílem osvobozeneckého lidového hnutí byla dělnická třída a hlavní formou osvobozeneckého boje bylo stávkové hnutí. Podle úředních rakouských statistik, zachycujících nedokonale pouze hospodářské stávky, dosáhl počet stávkujících v Rakousku r. 1905 99.591 osob, r. 1906 153.688 osob a r. 1907 176.789 osob. Nejmohutnějším oddílem revolučního hnutí v Rakousku bylo hnutí v českých zemích. Z uvedeného počtu stávkujících připadlo na české země r. 1905 45,5 %, r. 1906 67,3 % a r. 1907 60,4 %. Masové hnutí vedené proletariátem pod vlivem první ruské buržoasně demokratické revoluce náleží vedle odkazu průkopníků socialismu k nejslavnějším revolučním tradicím českého národa v období mezi revolucí r. 1848 a hnutím pod vlivem Velké říjnové socialistické revoluce na konci první světové války.

Hnutí v letech 1905—1907 se nestalo ještě bezprostředním východiskem pro revoluční smetení habsburské monarchie. Vládnoucím třídám se podařilo zachránit Rakousko, neboť oficiální vedení sociální demokracie, proniknuté oportunismem, vedlo boj ne s cílem rozšířit jej ve vhodné chvíli na další požadavky, ale reformisticky, jako by hlasovací právo do rakouské říšské rady bylo konečným cílem lidového hnutí, který

by již všechny další požadavky pracujících automaticky vyřešil. Proč se oportunistům v čele sociální demokracie podařilo mohutné lidové hnutí zabrzdit a omezit jen na dosažení volebního práva? Kromě objektivních činitelů, jako růst dělnické aristokracie a pod., o nichž byla již zmínka, přispěla k tomu ještě tato okolnost: Pod vedením sociální demokracie dosáhla dělnická třída v klidném období poslední třetiny 19. století, kdy před mezinárodním revolučním hnutím nestál bezprostředně úkol revolučního svržení kapitalismu, ale teprve postupné přípravy k němu — shromažďování sil pomocí odborového a parlamentního boje, značných a důležitých úspěchů. Když v letech 1905—1907 došlo pod vlivem I. ruské buržoasně demokratické revoluce — první to lidové revoluce vedené proletariátem v období imperialismu — k revolučnímu hnutí lidu u nás, nemohly se revolučně naladěné masy ještě vymanit z vlivu sociální demokracie a jejího vedení, stále více propadajícího oportunismu. Avšak rozpor mezi revolučností mas a oportunismem vůdců, který od přelomu století existoval, nyní, ve chvíli, kdy hnutí pod nárazem z Ruska vyvrcholilo, stal se po prvé zjevným. Nejlepší představitelé dělnické třídy v řadách sociální demokracie si začali být vědomi jednostrannosti a nedostatečnosti dosavadní politiky sociální demokracie, tehdy jediné dělnické strany u nás.

V období po roce 1907 vrcholí na jedné straně oportunistický rozklad sociální demokracie, která se tehdy rozpadá v sociálšovinistické strany, navzájem na sebe nevražící a bojující po boku »své« nacionální buržoasie. Současně však se začínají objevovat projevy, v nichž je, byť často zmateně a nedůsledně, vyjadřován odpor proti oficiálnímu vedení strany propadlému oportunismu.

Nadvláda revisionistů v sociálně demokratickém hnutí v Rakousku před první světovou válkou měla stejné příčiny jako v ostatních západoevropských a středoevropských zemích. Také u nás byla základní sociální oporou oportunismu v dělnickém hnutí tenká vrstva dělnické aristokracie. Oportunismus se ovšem přizpůsoboval svérázným rysům té které země, toho kterého národa a projevoval se vždy v těch nejpalčivějších, životně nejdůležitějších otázkách dělnického hnutí. V Rakousku, kde imperialistické nadzisky, z nichž byla dělnická aristokracie podplácena, byly čerpány z »vnitřních kolonií«, hospodářsky to zaostalých okrajových zemí, obydlených převážně zemědělským, národnostně utlačovaným lidem, tedy ve státě, v němž národnostní otázka měla prvořadý vý-

znam, vytvářela se svérázná odrůda revisionismu, austromarxismus, podřizující zájmy dělnické třídy zájmům rakouské buržoasie především pomocí buržoasního nacionalismu. Již jsme hovořili o tom, že r. 1897 byla dosud jednotná sociální demokracie v Rakousku přetvořena na federaci stran podle národností, což byl jen první krok k úplnému rozkolu jednotné socialistické strany na sociálšovinistické strany jednotlivých národů v monarchii. Dva roky poté na sjezdu v Brně přijala sociální demokracie v Rakousku program řešení národnostní otázky. Tento program národnostní kulturní autonomie se stal východiskem austromarxistických theorií, jejichž předními autory byli Bauer a Renner. Vůdcové sociální demokracie v Rakousku v čele s Viktorem Adlerem kryli »pravověrně marxistickými« frázemi skutečné pronikání revisionismu a buržoasního nacionalismu do řad sociální demokracie v Rakousku.

Brněnský program národnostní autonomie z r. 1899 byl projevem revisionismu proto, že podřizoval třídní zájmy proletariátu nacionálním zájmům buržoasie. Buržoasie v Rakousku bez rozdílu národností měla zájem jednak na zachování Rakouska, jakožto záruky existujících kapitalistických poměrů, jednak na ochromení a rozbití jednotného socialistického hnutí. Program kulturní národnostní autonomie v obojím směru zájmy buržoasie hájil, protože jednak odmítal revoluční řešení národnostní otázky v duchu sebeurčení a stál zcela na půdě zachování existujícího řádu a reakčního rakouského státu, jednak musil, neměl-li na první pohled být neuskutečnitelnou fikcí, připustit do jisté míry územní autonomii. Jeho podstatou byla idea personální autonomie, isolující dělníky navzájem a soustřeďující buržoasii a dělníky téže národnosti v jednotné nacionální organisaci. Kulturně národnostní program rakouské sociální demokracie přistoupil jednoznačně na reakční buržoasně nacionalistický názor, spatřující národnostní otázku pouze ve sporu o jednotlivé jazykové a jiné kulturní instituce.

Oportunismus sociální demokracie v Rakousku v národnostní otázce souvisel s odmítáním revisionistů řešit rolnickou otázku, která vzhledem k tomu, že buržoasně demokratická revoluce v Rakousku nebyla provedena důsledně, byla velmi palčivá právě u potlačených národů monarchie, zejména v souvislosti s růstem imperialistických vztahů koncem 19. století. Společnou podstatou revisionistického stanoviska v národnostní i rolnické otázce bylo odmítání socialistické revoluce a

diktatury proletariátu se strany revisionistů. Jak hluboko již pronikl revisionismus v rakouské sociální demokracii, se ukázalo, když r. 1901 na sjezdu ve Vídni byl odstraněn v podstatě revoluční program hainfeldský a nahrazen otevřeně oportunistickým programem.

Výsledkem uplatnění vlivu revisionismu na politiku sociální demokracie byla za prvé isolace strany od přirozených spojenců dělnické třídy, pracujících mas utlačených národů, zejména rolnictva, což bylo tím nebezpečnější, že právě zostřující se třídní boj a nové velké úkoly, které v souvislosti s imperialismem před proletářským hnutím a stranou vyvstávaly, nutně předpokládaly zajištění spojenců dělnické třídě a isolaci buržoasie, za druhé bylo výsledkem uplatnění vlivu revisionismu na politiku sociální demokracie velké kolísání a živelnost ve vlastním hnutí proletariátu, vedoucí konec konců k rozkolu hnutí.

Jak oportunisté promarňovali velikou bojovou sílu proletariátu, poznali jsme již na příkladu velké hornické stávky r. 1900. Podobně ohromné hnutí pod heslem boje za volební právo, jež v souvislosti s vlivem I. ruské buržoasně demokratické revoluce dosáhlo svého vrcholu v letech 1905—1907, nestalo se vzhledem k oportunistickému vedení východiskem dalšího revolučního vývoje.

Kolísání sociálně demokratického hnutí od bojového vzepětí k úpadku vlivem oportunismu můžeme pozorovat i na povaze volebních výsledků od r. 1897, kdy dělníci po prvé dosáhli volebního práva v V. kurii. Volby konané toho roku pod dojmem velkého vítězství, jímž, přes všechnu omezenost, dosažení volebního práva bylo, znamenaly velký úspěch sociální demokracie. Hned v následujících volbách r. 1901 se však projevil úpadek vlivu sociální demokracie v masách. Z 11 poslanců získaných v českých zemích r. 1897 zachovali mandáty jen 3 poslanci, zatím co v českých i německých oblastech vzrostl silně vliv krajně nacionalistických směrů. Další volby se konaly až r. 1907, již na základě všeobecného, rovného volebního práva. Jak již bylo řečeno, bojové nadšení pracujících z vítězství, jímž dosažení rovného volebního práva bylo, vedlo opět k velkému vítězství sociální demokracie, jež získala nejvíce hlasů ze všech. Po roce 1907 ovšem nabyly oportunistické živly ve vedení sociální demokracie převahy a zklamání lidových mas z oportunistické politiky sociální demokracie se r. 1911 projevilo velkým odlivem hlasů od sociální demokracie ve prospěch buržoasních stran.

Dělnická třída pokračovala po roce 1907 v boji proti sociálnímu útlaku, k němuž v tomto období přistupuje boj proti bezprostředně hrozícímu válečnému nebezpečí.

V období před vypuknutím války probíhaly u nás masové demonstrace proti drahotě, proti clům, která zdražovala předměty denní potřeby ve prospěch buržoasie, stávky a politické demonstrace proti zbrojení a militarisaci vůbec. Zejména v letech 1911—1912 dosahuje stávkové a demonstrační hnutí pod hesly proti zbídačování a militarismu opět velkých rozměrů. Dokonce úřední rakouská statistika hospodářských stávek udává celkový počet stávkujících v r. 1911 na 122.001 a v r. 1912 na 120.953, to jest kromě let 1906 a 1907 nejvyšší počet v období před r. 1914 vůbec. Z toho na české země připadlo r. 1911 54,4 % a r. 1912 dokonce téměř 79 %. Protože oportunisté, kteří v této době zcela ovládli vedení sociální demokracie, ze všech sil brzdili masové osvobozenecké hnutí za sociální práva lidu a proti rakouskému imperialismu a válce, dařilo se podchycovat revoluční energii lidových mas, zejména nespokojené radikální mládeže, Klofáčovým národním socialistům, využívajícím jí k nacionalistickým zájmům české buržoasie. Část dělnické třídy, zejména mezi horníky v severočeském hnědouhelném revíru, byla ovlivněna anarchismem, jemuž podlehli také někteří představitelé mladé generace české inteligence, jako S. K. Neumann, B. Vrbenský, V. Borek.

Sociální demokracie v Rakousku byla v této době již rozložena do jednotlivých stran podle národností, stran vedených sociálšovinisty a stojících proti sobě navzájem po boku své nacionální buržoasie. Když r. 1910 proti vůli kodaňského kongresu Internacionály dovršili čeští sociálně demokratičtí předáci rozkol odborových organisací, nesouhlasili s tím četní čeští dělníci, zejména na Moravě. Byli proto z Československé sociální demokracie vyloučeni a utvořili r. 1911 t. zv. českou sociálně demokratickou stranu odborových centralistů, jejíž hlavní kádry byly soustředěny na Ostravsku mezi tamními horníky.

Většina české dělnické třídy byla soustředěna v Československé sociální demokracii (autonomistické), v jejímž vedení před válkou stále více půdy získávali otevření agenti české buržoasie jako Soukup, Bechyně, Habrman, Tuzar a pod. Obdobně v německé sociální demokracii v Rakousku ovládali pod patronací starého vůdce strany Viktora Adlera klíčové posice agenti německé a rakouské buržoasie Pernerstorfer, Renner, Bauer, Seliger atd. Současně však se ostrý rozpor

mezi oportunistickými představiteli sociální demokracie a širokými masami dělnické třídy projevil v opositčních projevech proti oportunismu v řadách sociálních demokratů samých. Ovšem tato levicová opozice se omezovala jen na kritiku jednotlivých stránek a projevů oportunismu a nemohla se pro svou nedůslednost až do Velké říjnové socialistické revoluce stát krystalisačním jádrem, které by sjednotilo všechny revoluční proletářské živly v sociální demokracii a oddělilo je od oportunistických předáků.

Byla to především národnostní otázka a její řešení sociální demokracií v Rakousku, které se stalo předmětem kritiky se strany Bohumíra Šmerala v jeho stati »Národnostní otázka v sociální demokracii rakouské do sjezdu hainfeldského« z r. 1909 a se strany Strassera, vedoucího pracovníka liberecké organisace sociální demokracie v Rakousku, jehož spis kladně hodnotí v své práci »Marxismus a národnostní otázka« z r. 1913 soudruh Stalin. Projevem nespokojenosti s nacionálním separatismem, který se po r. 1905 rozšířil také na odborové hnutí, bylo vystoupení skupiny t. zv. odborových centralistů, jejichž nejvýznačnějším představitelem byl starý hornický průkopník P. Cingr. Vůbec nejčelnější průkopníci dělnického hnutí z dob počátků socialismu v našich zemích, pokud ještě žili, stáli na straně revolučních proletářských živlů, v opozici vůči oficiálnímu oportunistickému vedení sociální demokracie. Příkladem tohoto postoje je zejména Josef Hybeš, v té době vedoucí osobnost dělnického hnutí na Brněnsku, a Antonín Behr v Liberci. Také v řadách sociálně demokratické mládeže projevovala se nespokojenost s oportunismem vůdců. Jejím předním mluvčím byl syn jednoho z prvních průkopníků dělnického hnutí u nás, Ladislava Zápotockého, Antonín Zápotocký, dnešní president Československé republiky. Na Liberecku vystupoval v mládeži v duchu levé opozice Karel Kreibich.

Jednotliví představitelé opositčních názorů byli před válkou navzájem isolováni, neorganisováni, jejich kritika oportunismu byla dílčí, často nedůsledná, avšak přes to vše oni byli skutečnými mluvčími dělnické třídy, a ne oficiální sociálně demokratičtí vůdcové. Ačkoliv spolu nebyli v nižádném spojení před válkou, na konci války, kdy Velká říjnová socialistická revoluce osvětluje proletariátu celého světa cestu vpřed, stali se tito představitelé levé opozice vůdci marxistické levice a pak zakladateli KSČ, kam za nimi ze sociální demokracie přešla statisícová masa dělnického členstva.

## 4. Politický tábor buržoasie

Hospodářský vývoj před světovou válkou vedl v habsburské monarchii k růstu imperialistických rozporů, které nejen ještě více zostřovaly nacionální otázku, ale vedly také k rozkladu dosud více méně jednotné buržoasní společnosti jednotlivých národností. V řadách německé buržoasie v Čechách stále sílil vliv pangermánských »Všeněmců«, vedených Schönererem a Wolfem, kteří byli v českém pohraničí pravými předchůdci hitlerovského fašismu. Roku 1904 se v Rakousku utvořila z tovaryšských a žluťáckých organisací zakládaných pangermánskými Všeněmci »Deutsche Arbeiterpartei«, která r. 1911 získala ve volbách do říšské rady 3 mandáty. Ještě před rozpadem Rakouska v době radikalisace mas r. 1918 přijala tato strana název »Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei« a později se tato strana připojila k Hitlerovu hnutí a stala se sekcí jeho NSDAP v ČSR a v Rakouské republice.

Mladočechy organisované skupiny »národních dělníků« začínaly od počátku 20. století pod názvem »národně sociální« strany podchycovat nespokojené maloburžoasní živly v českých městech. Zostřující se rozpor mezi českou průmyslovou buržoasií, která koncem století úplně ovládla mladočeskou stranu, a stále mohutnějící českou agrární buržoasií vedl k vytvoření samostatné Agrární strany. Agrární strana hájila proti konkurenci šlechtického velkostatku a průmyslového kapitálu zájmy agrárních kapitalistů, buržoasních statkářů a kulaků, kteří její pomocí a pomocí organisace kapitalistického družstevnictví soustředili a monopolně ovládli celé české zemědělství hospodářsky a usilovali pomocí demagogické agrární ideologie o venkovu — jedné rodině o ovládnutí celého politického života české vesnice.

V rakouských poměrech si zachovala veliký vliv klerikální reakce a antisemitská klerikální ideologie byla jednou z hlavních zbraní buržoasie proti dělnickému hnutí. Klerikální politické hnutí využívalo zaostalosti maloburžoasních mas v některých, zejména zemědělských končinách habsburské monarchie ve prospěch katolické církevní hierarchie a s ní spjatých kruhů rakouských kapitalistů. Klerikální hnutí, zvané někdy »křesťansko-sociálním«, získalo vliv zejména v alpských zemích, především ve Vídni, kde se jeho představitel Lueger stal primátorem; v českých zemích, hlavně na Moravě, mělo největší úspěch klerikální hnutí, vedené mladým páterem Janem Šrámkem.

Vedle těchto, v podstatě již dříve známých otevřeně reakčních nacionalistických, antisemitských a klerikálních proudů plodil rozklad buržoasní společnosti v důsledku rostoucího imperialismu nové, rafinovanější formy buržoasní ideologie, směřující především k oklamání dělnické třídy. Představitelem těchto nových rafinovaných metod boje proti revolučnímu dělnickému hnutí byl v řadách české buržoasie Masaryk, který ve svých publikacích popularisoval zahraniční revisionistické theorie a napomáhal tak šíření revisionismu v českém prostředí. Také v umění a v literatuře zesílil v důsledku rozkladu buržoasní společnosti proud kosmopolitní modernistické dekadence.

I v této době vznikají však u nás silná umělecká díla, naplněná lidovou, demokratickou a protiimperialistickou tendencí. Nejkrásnějším příkladem takového díla jsou Slezské písně Petra Bezruče, dále se lidový odpor proti reakčním rakouským řádům a militarismu obráží v básních S. K. Neumanna, Antonína Macka, Fráni Šrámka a v povídkách Jaroslava Haška.

Rakouskou vládu v období hospodářské krise počátkem 20. století vedl A. Körber. Zástupcem české buržoasie se v jeho vládě stal historik A. Rezek a po něm r. 1904 právník A. Randa. Čeští buržoasní politikové i za obstrukce, kterou po zrušení jazykových nařízení r. 1899 zahájili, umožňovali Körberově vládě, aby ve sněmovně dosáhla souhlasu pro všechna opatření nutná pro vládnoucí třídy. Tak byl v březnu 1900 schválen se souhlasem českých buržoasních poslanců vládní návrh nového branného zákona, zesilující válečnou moc Rakouska. Po volbách v prosinci 1900 a počátkem roku 1901 vůbec obstrukce zanechali. Körber si vykupoval podporu jednotlivých stran velkorysou korupcí ve formě velkých státních investic. Tak byl vypracován vládou plán na regulaci vodních toků v Čechách, což měl být zdroj obrovských zisků pro českou buržoasii. Mnoho milionů bylo uvolněno na asanaci Prahy, agrárníkům byla zvyšována vládní dotace na melioraci půdy a pod. Největší zdroje zisků, zejména velkolepé horské železniční stavby v alpských zemích, byly však vyhrazeny rakouské a německé buržoasii.

Národnostní problém ovšem Körberova vláda vyřešit nedokázala. Od r. 1904 znovu zahájili čeští buržoasní poslanci proti vládě obstrukci a nacionalistické demonstrace vzplanuly s novou silou. To vedlo konečně k pádu Körberovy vlády, po níž nastoupil 1. 1. 1905 jako ministerský předseda Gautsch.

Vyvrcholení lidového revolučního hnutí pod vlivem I. ruské buržoasně demokratické revoluce, vedeného dělnickou třídou v Rakousku pod heslem boje za rovné hlasovací právo, prohloubilo v Předlitavsku v letech 1905—1907 politickou krisi trvající již více jak deset let.

Od pádu Taaffovy vlády r. 1893 vylámaly si zuby na odporu proti všeobecnému, rovnému hlasovacímu právu mnohé rakouské vlády. Během bouřlivých let 1905—1907 vystřídali se v čele vídeňských vlád 3 ministerští předsedové.

Gautsch, který nastoupil po Körberovi od počátku roku 1905, nezměnil linii vládní politiky a i personálně z počátku ponechal vládu takovou jako byla za Körbera. Členem vlády zůstal také dr. Randa. Odchod Körberův a nástup nové vlády byl výhodný pro vládnoucí třídy v monarchii, neboť proti Körberovi se během 5 let jeho vlády nastřádalo v lidu mnoho odporu. Ohled na mínění lidové veřejnosti nutil na příklad mladočeské nacionalisty k opositičnímu postoji proti vládě, naproti tomu nová vláda dávala buržoasním stranám možnost pružnějšího manévrování.

Na podzim 1905 začal být celý veřejný život v Rakousku určován bojem lidu za hlasovací právo. Prudký růst radikálního lidového hnutí a dojem z ruské revoluce přehlušily na čas i nacionální rozbroje v Rakousku.

Na Moravě se počátkem zimy 1905 buržoasie česká a německá spojily i formálně, aby nemusely zavést všeobecné, rovné právo hlasovací do sněmu. Jeho zavedení, po němž volaly masy českého i německého dělnictva na Moravě, by sice odstranilo nespravedlivé posice německé buržoasie a šlechty, ale především by bylo znemožnilo buržoasii na Moravě hospodařit v zemi úplně nekontrolovatelně pro své sobecké zájmy. Proto přistoupili političtí zástupci české buržoasie na kompromis s německými buržoasními politiky. Ti zase, vzhledem k tomu, že silou společenského vývoje se posice německé buržoasie na Moravě rapidně ztenčovala, rádi přistoupili na dohodu, konservující jejich posice bez ohledu na skutečný vývoj. Tak byla uzavřena 27. XI. 1905 dohoda o t. zv. Moravském národnostním vyrovnání, podle něhož byli voliči do brněnského zemského sněmu rozděleni do dvou kurií podle národností a každá kurie bez ohledu na počet voličů volila pevně stanovený počet poslanců.

Na jaře r. 1906 byla Gautschova vláda donucena k demisi, protože nedokázala dosáhnout většiny v říšské radě pro volební reformu. Jednalo se hlavně o rozdělení mandátů mezi

jednotlivé národnosti. Na témž problému ztroskotal i Gautschův nástupce Konrád princ Hohenlohe, a teprve vláda ministerského předsedy Becka otázku volební reformy vyřešila.

Ministerský předseda Beck (který náhodou byl na vídeňském gymnasiu Masarykovým spolužákem) byl politickým důvěrníkem následníka trůnu Ferdinanda d'Esteho. Zástupci české buržoasie v jeho vládě byli mladočeši Pacák a Fořt, které po volbách 1907 vystřídal mladočech Fiedler a agrárník Prášek. Opět byla přízeň jednotlivých skupin buržoasie kupována různými sinekurami. Tak na příklad vyšel Beck mimo jiné vstříc české buržoasii tím, že v říjnu postátnil severní dráhu Ferdinandovu, dosud majetek soukromé německé společnosti, která zvýhodňovala německé podnikatele na úkor českých. Beckova vláda si chtěla získat české veřejné mínění. Proto v dubnu 1907 přijel císař na několik dní do Prahy, zúčastnil se otevření nového mostu u Národního divadla a přitom prohodil i zkomolenou českou větu. To rozhořčilo ovšem německé nacionalisty.

Koncem r. 1908 vystřídala vládu Beckovu vláda Bienerthova, méně příznivá české buržoasii. I v ní byli čeští zástupci, ale přesto nacionalistické demonstrace dosáhly takového stupně, že musilo být vyhlášeno nad Prahou stanné právo.

Po volbách v r. 1911 Bienerthova vláda odstoupila. Na krátkou dobu se stal, po třetí již, ministerským předsedou Gautsch a počátkem listopadu 1911 byla jmenována vláda Karla hraběte Stürgkha, vládnoucí v Rakousku až do r. 1916. Česká buržoasie měla v této vládě postupně několik zástupců. Čeští buržoasní poslanci stáli v podstatě za Stürgkhovou vládou a v létě 1912 hlasovali také pro vládní návrh nového branného zákona, jímž se stanovil zvýšený kontingent nováčků na 10 let dopředu.

Roku 1913 t. zv. annenskými patenty (neboť byly vydány 26. července, kdy byl svátek sv. Anny) rozpustila Stürgkhova vláda zemský sněm i zemský výbor v Čechách, neschopné pro německou obstrukci jakékoliv činnosti. Místo nich byla jmenována správní komise ze státních úředníků, která měla řídit správu země a uvést do pořádku její finance, které byly na prahu katastrofy. V Čechách tak byla fakticky nastolena úřednická diktatura. Vše šlo celkem lehce. Pracující lid stejně v zemské samosprávě zastoupen nebyl a česká buržoasie byla s vládou komise spokojena; měla na koho svádět nepopulární nařízení (přirážky a pod.), sama byla bez odpovědnosti.

K nějaké dohodě česko-německé vůbec ovšem dojít ne-

mohlo. Naopak čeští nacionální radikálové zahájili v odpověď na zřízení správní komise obstrukci na říšské radě, čímž sněmovnu vyřadili z činnosti a umožnili vládě za pomoci paragrafu 14 rozšířit úřednickou diktaturu vlády na celé Rakousko. 16. března 1914 byla říšská rada definitivně odročena a svolána pak až r. 1917 po únorové revoluci v Rusku. V Rakousku se vláda chystala na válku nastolením diktatury koruny a byrokracie (spjatých ovšem se šlechtou a finančním kapitálem). Za Stürgkhovy vlády zahájilo v létě 1914 Rakousko-Uhersko světovou imperialistickou válku přepadením Srbska. Světová válka byla výsledkem expansivní politiky imperialistických mocností usilujících o změnu poměru sil, o nové rozdělení rozděleného již světa.

Rakousko-uherští imperialisté, kteří byli jen odnoží silnějšího imperialismu říšskoněmeckého, zaměřili svou expansi zejména na jihovýchod. Bezprostředním cílem rakousko-uherského imperialismu bylo podrobit své hegemonii národy Balkánského poloostrova. V tomto svém úsilí narážel rakousko-uherský imperialismus na osvobozenecký boj lidu těchto, hlavně slovanských národů, vymaňujících se z moci rozpadávající se turecké říše, a na zájmy druhého imperialistického bloku — Dohody. Po prvé ohrozil rakousko-uherský imperialismus mír na Balkáně r. 1908, kdy habsburská říše anektovala Bosnu a Hercegovinu, jihoslovanské země, které byly okupovány Rakousko-Uherskem již od roku 1878. Poznovu hrozilo válečné nebezpečí v letech 1912—1913, kdy rakouská diplomacie provokačními manévry usilovala vyrvat balkánským národům plody osvobozeneckého boje s osmanskou říší. R. 1914 se konečně Rakousko-Uhersku podařilo přepadením Srbska vyprovokovat válku, která se rozrostla ve světovou srážku dvou imperialistických bloků.

Čeští buržoasní politikové do jednoho stáli na straně rakouského imperialismu i v jeho nejprovokativnějších akcích proti balkánským slovanským národům. Bylo tomu tak i za osvobozenecké války balkánských národů proti tureckým utlačovatelům r. 1912, kdy, jak přiznává sám buržoasní historik a současník i aktivní činitel tehdejší buržoasní politiky české Zd. Tobolka: »Čeští delegáti (rozumí se poslanci, členové delegací jednajících o rakousko-uherské zahraniční politice — pozn. Z. Š.), přestože sympatisovali se slovanskými národy, nechtěli ve své většině odmítat za válečného napětí habsburské monarchii nic, co by mohlo ohrozit její válečnou po-

hotovost.« Ba dokonce T. G. Masaryk a Karel Kramář »zakročili v listopadu a v prosinci 1912 každý na svou pěst u srbských státníků«. Kramář později veřejně vyložil důvody své intervence, když napsal: »My nechtěli rozboření Rakouska, neboť jsme nebyli nesvědomití a lehkomyslní, abychom chtěli světovou válku, bez níž na to nebylo pomyšlení.« Ještě v květnu 1913 v rozpočtové debatě na říšské radě vyjádřil Masaryk své přesvědčení, »že Rakousko-Uhersko potrvá, ať již dobré nebo špatné«. Téhož roku na sjezdu své politické strany »České strany lidové« (realisté) projevil Masaryk svůj rakouský program, když řekl: »Pokud jde o Rakousko a o nás Čechy, formuloval bych rakouský problém asi tak: může-li být Němec Rakušanem, proč by nemohl Rakušanem být Slovan, dejme tomu Srb. Všichni chceme rovnost a rovnoprávnost, chceme všichni svobodu v Rakousku, a pak nebudeme mít proč chtít v dohledné době z Rakouska.«

Podobně byl o nutnosti zachovat Rakousko přesvědčen i Eduard Beneš, který roku 1908 napsal: »Historické a hospodářské svazky, které vzájemně spojují rakouské národy, jsou příliš silny, než aby mohlo dojíti k podobnému roztrhání« (t. j. Rakouska na národní státy).

Tato jednotnost českých buržoasních politiků v názorech na imperialistické Rakousko a jeho expansi proti balkánským Slovanům přes osobní různost názorů, jako v případě Kramáře a Masaryka, nepřekvapí, uvědomíme-li si, že rakouská expansionistická politika balkánská byla vedena i v zájmu českého finančního kapitálu, který byl až do světové války pevnou součástí rakousko-uherského imperialismu.

Byla-li česká buržoasie a její političtí představitelé v některých dílčích otázkách s rakouskou zahraniční politikou nespokojeni, bylo tomu tak proto, že nepříznivě nesli druhořadé postavení Rakouska vzhledem k svému německému spojenci a že si přáli, jak to vyjádřil podle Tobolky Masaryk, aby rakouská vláda »hájila na Balkáně své rakouské zájmy, a ne zájmy nějaké sociální a národní kliky«. Němečtí imperialisté byli pro rakouské imperialisty a zejména pro jejich českou složku, na Balkáně velmi zainteresovanou, hlavními konkurenty, s nimiž se musili dělit o kořist, dosaženou za pomoci habsburské diplomacie a státní moci, a Němcům jako silnějším připadl z této kořisti lví podíl.

Česká buržoasie a její političtí představitelé byli nespokojeni s výsledky agresivní rakouské diplomacie prováděné vůči balkánským národům, hlavně Srbsku, především v zájmu ma-

ďarských velkostatkářů, neboť otevřeně nepřátelské a násilnické metody rakouských vlád isolovaly Rakousko od balkánských národů, hlavně od Srbska, a ztěžovaly posici rakouským kapitalistům mezi balkánskými národy. Masaryk to podle Tobolky vyjádřil, když radil rakouské vládě, aby od své znásilňovací politiky vůči Srbům ustoupila. »Věřil, že by se dali Jihoslované získat rozumnou politikou pro habsburskou monarchii.« To znamená, že političtí představitelé české buržoasie byli nespokojeni s podružným postavením Rakouska v imperialistickém systému Německa a s isolací, do níž přivedla Rakousko otevřeně agresivní diplomacie mezi balkánskými národy. Avšak s podstatou rakouské imperialistické expanse a diplomacií prováděnou v jejím zájmu vídeňským ministerstvem zahraničí jednoznačně všichni souhlasili. Chtěli jen větší podíl na kořisti a lepší, rafinovanější, jemnější diplomacii. Aby kořist byla větší, pokusil se Karel Kramář dokonce ideologicky tyto zájmy české buržoasie v systému rakouského imperialismu podložit t. zv. novoslovanstvím. Bylo to úsilí té skupiny finančního českého kapitálu, kterou představovali mladočeši v čele s Kramářem, využít myšlenky slovanské vzájemnosti k tomu, aby čeští kapitalisté v Rakousku měli otevřeny dveře na Balkán, do Polska a Ruska dříve než ostatní, především němečtí, kapitalisté z habsburské říše. Kramář v dohodě s rakouským ministrem zahraničí Aerenthalem vyjednával za tím účelem v Petrohradě, r. 1908 se sešel v Praze t. zv. »slovanský sjezd«, bylo uvažováno o založení zvláštní »všeslovanské banky«. Celá akce ovšem byla předem odsouzena k neúspěchu. Novoslovanství, jak na to poukázal Zdeněk Nejedlý ve své studii o Karlu Kramářovi, nemohlo nalézt úspěšný ohlas ani u reakčních vládních kruhů ruských, a tím méně srbských, neboť bylo příliš rakousky positivní.

*

Rakouský patriotismus všech složek české buržoasie byl v příkrém rozporu s názory a náladou pracujících mas českého lidu. Vedle dělnictva bylo nespokojeno v habsburské monarchii i pracující rolnictvo a široké vrstvy neproletářského obyvatelstva městského. Avšak tento lidový odpor neměl v předválečném období, kdy oficiálního vedení v sociální demokracii se zcela zmocnili oportunisté, naději na úspěch. Teprve když ke konci první světové války Velká říjnová socialistická revoluce ukázala cestu dělnické třídě celého světa

a povzbudila revoluční dělnické a rolnické masy potlačených národů v habsburské monarchii, zahájily poctivé revoluční oživly v dělnickém hnutí, které před válkou jen nesměle a nedůsledně vyjadřovaly svůj protest proti oportunismu oficiálních vůdců rozhodný boj za obrodu dělnického hnutí. Obrozením dělnického hnutí po Velké říjnové socialistické revoluci, vytvořením Komunistické strany Československa na základě marxismu-leninismu, byl vytvořen předpoklad k tomu, aby v průběhu světodějného boje dělnické třídy za odstranění jakéhokoliv vykořisťování člověka člověkem, za dosažení socialismu, byly současně definitivně vyřešeny ty osvobozenecké a demokratické úkoly, jejichž splnění bylo tužbou pracujících mas českého lidu v celých jeho novodobých dějinách.

slovéšti - Pleyer, Brůž

mladeži - Pašín, Brož, Kramář

OBSAH

*Úvod* 3

I. ČESKÉ ZEMĚ V OBDOBÍ VRCHOLNÉHO ROZMACHU KAPITALISMU VOLNÉ KONKURENCE A HOSPODÁŘSKÉ KRISE V LETECH SEDMDESÁTÝCH (1868—1878)

1. Mezinárodní situace 5
2. Hospodářský a sociální vývoj 6
3. Vnitropolitický vývoj 11
4. Vývoj dělnického hnutí 19

II. ČESKÉ ZEMĚ V OBDOBÍ POSTUPNÉHO PŘERŮSTÁNÍ KAPITALISMU VOLNÉ KONKURENCE V IMPERIALISTICKÉ STADIUM KAPITALISMU (1879—1899)

1. Mezinárodní situace 23
2. Hospodářský a sociální vývoj 24
3. Vývoj dělnického hnutí 28
4. Politický tábor buržoasie 34

III. ČESKÉ ZEMĚ V OBDOBÍ IMPERIALISMU PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU IMPERIALISTICKOU VÁLKOU (1900—1914)

1. Mezinárodní situace 47
2. Hospodářský a sociální vývoj 49
3. Vývoj dělnického hnutí 51
4. Politický tábor buržoasie 65